

SPECIFIČNOSTI TRETMANA ŽENA U ZATVORSKOM SUSTAVU IZ PERSPEKTIVE STRUČNJAKA

Marić, Karla

Postgraduate specialist thesis / Završni specijalistički

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:503485>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Pravni fakultet

Studijski centar socijalnog rada

Karla Marić

**SPECIFIČNOSTI TRETMANA ŽENA U
ZATVORSKOM SUSTAVU IZ PERSPEKTIVE
STRUČNJAKA**

SPECIJALISTIČKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Reana Bezić

Zagreb, 2024.

Sveučilište u Zagrebu

Faculty of law

Department of Social Work

Karla Marić

**SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE
TREATMENT OF WOMEN IN THE PRISON
SYSTEM**

FINAL EXPERT THESIS

Supervisor: doc. dr. sc. Reana Bezić

Zagreb, 2024.

Sažetak

Žene čine mali postotak u ukupnoj zatvoreničkoj populaciji, što potvrđuju ranije provedena istraživanja među zatvorenicima. Tretman žena u zatvoru dugo vremena temeljio se na spoznajama dobivenim kroz istraživanja s muškom zatvoreničkom populacijom. Ipak, za vrijeme izdržavanja zatvorske kazne žene se susreću s drugačijim izazovima nego muškarci zbog posebnosti svojih potreba, tipa dominantnoga kriminaliteta, strukture obitelji, dužine kazne itd. Žene imaju specifične potrebe pa prema tome, procjena i tretman ženskih počiniteljica kaznenih djela trebaju biti osjetljivi na važne čimbenike njihova života (zlostavljanje, ovisnosti, problemi mentalnog zdravlja). U tretmanskim programima za žene važni su kontekst i okolina programa pa bi oni trebali podrazumijevati okolinu koja pruža sigurnost, potiče povezanost s drugima i osnažuje zatvorenice. Sukladno tome važno je odgovoriti na pitanje kako žene doživljavaju i podnose život u zatvoru, koje tipove tretmanskih programa trebaju, u kojoj mjeri uspijevaju održati socijalne veze.

Ključne riječi: zatvorska kazna, žene počiniteljice kaznenih djela, tretman žena, specifične potrebe

Summary

Women make up a small percentage of the total prison population, which is confirmed by research among prisoners in all countries. This has been cited as the reason why the treatment of women in prison has long been based on findings from research with the male prison population. However, while serving a prison sentence, women face different challenges than men due to the particularity of their needs, the type of dominant criminality, the structure of the family, the length of the sentence, etc. Women have specific needs, so the assessment and treatment of female offenders should be sensitive to important factors in their lives (abuse, addictions, mental health problems). In treatment programs for women, the context and environment of the program are important, so they should include an environment that provides safety, encourages connection with others, and empowers female inmates. Accordingly, it is important to answer the question of how women experience and tolerate life in prison, what types of treatment programs they need, and to what extent they manage to maintain social ties.

Key words: prison sentence, women in prison, treatment program of women, specific needs

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. CILJ ISTRAŽIVANJA I ISTRAŽIVAČKA PITANJA	2
2.1. <i>Cilj istraživanja</i>	2
2.2. <i>Istraživačka pitanja</i>	3
3. ZAKONSKA REGULATIVA	3
3.1. <i>Zakon o izvršavanju kazne zatvora</i>	3
3.2. <i>Pravilnik o tretmanu zatvorenika</i>	4
4. IZVRŠAVANJE KAZNE ZATVORA U REPUBLICI HRVATSKOJ	6
4.1. <i>Kaznionice</i>	6
4.1.1. <i>Kaznionica u Požegi – povijesni razvoj</i>	7
4.1.2. <i>Kaznionica u Požegi – organizacijska struktura</i>	8
4.1.3. <i>Kaznionica u Požegi – kapacitet i brojno stanje</i>	10
4.2. <i>Zatvori</i>	10
4.3. <i>Alternative kazni zatvora</i>	11
5. PROGRAMI TRETMANA	11
5.1. <i>Opći programi tretmana</i>	12
5.2. <i>Posebni programi tretmana</i>	13
5.3. <i>Svrha provođenja općih i posebnih programa tretmana</i>	16
5.3.1. <i>Priprema za otpust</i>	16
5.3.2. <i>Rehabilitacija</i>	16
5.3.3. <i>Resocijalizacija</i>	17
5.4. <i>Dodjela programa tretmana – Centar za dijagnostiku</i>	17
6. OSOBLJE ZATVORSKOG SUSTAVA	18
6.1. <i>Stručni djelatnici koji provode programe tretmana</i>	18
7. SPECIFIČNE POTREBE ZATVORENICA	20
8. KRIMINALITET ŽENA	24
9. IZAZOVI ŽENSKJE POPULACIJE U OKVIRU PENALNOG SUSTAVA	28

10. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	30
10.1. <i>Uzorak</i>	30
10.2. <i>Postupak</i>	30
10.3. <i>Etički aspekti istraživanja</i>	32
11. REZULTATI I RASPRAVA	33
11.1. <i>Specifičnosti tretmana žena u Kaznionici u Požegi iz perspektive djelatnika/ica programa tretmana</i>	33
11.2. <i>Učinci određenih tretmana na ponašanje zatvorenica u Kaznionici u Požegi koje djelatnici/ce programa tretmana uočavaju</i>	44
11.3. <i>Rasprava</i>	46
12. PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE ZATVORSKOG SUSTAVA U ODNOSU NA ŽENE.....	50
13. ZAKLJUČAK	51
14. LITERATURA	54
15. PRILOZI	57

1. UVOD

Istraživanja provedena među zatvorenicama u svim zemljama potvrđuju da žene čine mali postotak ukupne zatvorske populacije, obično manje od 10% (Šućur i Žakman-Ban, 2005.). Iako je u nekim zemljama uočeni čak i veći porast broja zatvorenica u usporedbi s muškarcima, broj žena u zatvorima i dalje je desetak ili više puta manji od broja muškaraca (Snell i Morton, 1994.; Morash i sur., 1998.; Cameron, 2001., prema Šućur i Žakman-Ban, 2005.). Iako žene i djevojke čine manjinu nacionalne zatvorske populacije (2–9%) u svim regijama svijeta njihov postotak raste, često brže od postotka muških zatvorenika (UNODC, 2015.). Porast broja žena u zatvorima može se pripisati nekoliko ključnih faktora. Ekonomsku i socijalnu marginalizaciju prati povećana društvena kontrola i strože kaznene politike. Promjene u društvenim i kulturnim normama također igraju ulogu, jer se žene sve više uključuju u kriminalne aktivnosti kao što su trgovina drogom i nasilje. Feministička kriminologija naglašava potrebu za sveobuhvatnim istraživanjem kako bi se razumjeli uzroci ovog trenda, uključujući viktimizaciju žena koja može dovesti do njihove kriminalizacije (PrisonLIFE, 2022). Godine 2014. je zatvoreno oko 625.000 žena i djevojaka na svijetu (UNODC, 2015.). U suvremenim demokratskim državama ističu se tri osnovna cilja kažnjavanja: zaštita društva od prijestupnika, rehabilitacija počinitelja i prevencija kriminalnih djela (Damjanović i Butorac, 2006., prema Mršić i Labaš, 2016., prema Jelavić, 2021.). Suvremena penološka razmatranja sugeriraju da se društvo najbolje brani od kriminala rehabilitacijom prijestupnika, tj. njihovim ponovnim uključivanjem u društvo (Damjanović i Butorac, 2006., prema Jelavić, 2021.). Rehabilitacija, kao najizazovniji cilj, postiže se kroz tretman zatvorenika. Ova složena intervencija ima za cilj smanjenje kriminalne aktivnosti, bez obzira na to dolazi li do promjena u ličnosti, sposobnostima, stavovima, vrijednostima ili ponašanju (Sechrest, White i Brown, 1997., prema Jukić i Sabljo, 2017., prema Jelavić, 2021.). Stoga, rehabilitacija se definira kao povratak počinitelja na put poštivanja zakona putem tretmana (Palmer, 1999., prema Dolečal i Jandrić, 2002., prema Jelavić, 2021.). Navedeno naglašava složenost penološkog tretmana, posebno u identificiranju specifičnosti tretmana žena u zatvorima (Jelavić, 2021.). Zanimanje stručne i šire javnosti za kriminalitet žena počelo je rasti tek posljednjih nekoliko desetljeća. Razmatraju se sljedeći mogući razlozi: 1. žene čine neusporedivo manji broj kažnjivih djela od muškaraca, 2. kažnjiva djela žena čine se manje opasnima od

kažnjivih djela muškaraca; u strukturi „ženskog“ kriminaliteta prevladavaju imovinska kažnjiva djela, dok je tjelesno nasilje ograničeno uglavnom na područje obiteljskih, intimnih ili ljubavnih odnosa, 3. žene se kao počinitelji, u usporedbi s muškarcima, shvaćaju manje opasnima, odnosno lakše „savladivima“, a uz to je stupanj recidivizma kod osuđenica razmjerno nizak, iz čega se može zaključiti da kaznene sankcije imaju, barem s gledišta službeno proglašanih utilitarističkih namjera, bolji učinak na ženske nego na muške osuđenike, 4. kažnjiva djela žena općenito su manje spektakularna, manje senzacionalna od kažnjivih djela muškaraca, pa su i manje zanimljiva za laičku javnost i stručne krugove, s izuzetkom prostitucije (Kanduč, 2001., prema Jadrešin i Mustapić, 2014.). Promjena u sastavu zatvorske populacije je ukazala, u gotovo svim zatvorskim sustavima, na nedostatke u zadovoljavanju rodno specifičnih potreba zatvorenica. S povećanjem populacije zatvorenica širom svijeta, posebnu važnost i žurnost je dobila potreba za unošenjem više razvidnosti u određene postupke koje bi trebalo primjenjivati prilikom postupanja prema zatvorenicama, kao i u način na koji bi one trebale biti obrađene u zatvoru (UNODC, 2015.).

2. CILJ ISTRAŽIVANJA I ISTRAŽIVAČKA PITANJA

2.1. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja bio je utvrditi značajke i posebnosti tretmana žena na izdržavanju kazne zatvora u Kaznionici u Požegi.

Cilj završnog rada je dobiti uvid u specifična obilježja tretmana žena u Kaznionici u Požegi. Pregledom stručne literature te rezultatima dobivenim istraživanjem utvrđene su važnosti i učinak općih i specifičnih programa tretmana žena, u vidu prilagodbe na zatvorske uvjete, rehabilitacije, osposobljavanja za život na slobodi, smanjenja recidivizma i kako pojedini tretmani djeluju na ponašanje žena zatvorenica. Analiziralo se koje potrebe zatvorenica zadovoljavaju specifični tretmani koji se provode u Kaznionici u Požegi. Također, postoje li programi tretmana u fazi ideje ili pripreme, a još uvijek nisu realizirani. Kroz rezultate dobivene istraživanjem doneseni su

određeni zaključci i preporuke za unapređenje tretmana žena u zatvorskom sustavu koji će potaknuti stručnjake na primjenu dobivenih spoznaja prilikom kreiranja i provedbe tretmana. Rezultati dobiveni istraživanjem mogu poslužiti i kao smjernice za postupanje prema zatvorenicama u okviru tretmana tijekom izdržavanja zatvorske kazne.

2.2. Istraživačka pitanja

1. Koje su specifičnosti tretmana žena u Kaznionici u Požegi iz perspektive djelatnika/ica programa tretmana?
2. Koje učinke određenih tretmana na ponašanje zatvorenica u Kaznionici u Požegi djelatnici/ce programa tretmana uočavaju?

3. ZAKONSKA REGULATIVA

Najznačajniji zakonski i podzakonski akti koji se odnose na tretman zatvorenica su Zakon o izvršavanju kazne zatvora (NN 14/21, 155/23) i Pravilnik o tretmanu zatvorenika (NN 123/2021).

3.1. Zakon o izvršavanju kazne zatvora

Člankom 1. Zakona o izvršavanju kazne zatvora (NN 14/21, 155/23) propisano je da se kazna zatvora izvršava u kaznionicama i zatvorima, kao i da kaznu zatvora izdržavaju punoljetne osobe kojima je izrečena kazna zatvora u kaznenom, prekršajnom ili drugom sudskom postupku, te punoljetne osobe kojima je izrečena novčana kazna u kaznenom, prekršajnom ili drugom sudskom postupku zamijenjena kaznom zatvora.

Zakon o izvršavanju kazne zatvora od donošenja 1999. godine mijenjan je i dopunjavan 13 puta,

zbog čega se pristupilo izradi novog Zakona. Novim Zakonom, osim poslova izvršavanja kazne zatvora uređuju se radno-pravni odnosi ovlaštenih službenih osoba, provođenje stručnog nadzora zatvorskog sustava, osiguravaju sredstava za rad 21 kaznenog tijela, 2 odgojna zavoda, Centra za dijagnostiku u Zagrebu i Centra za izobrazbu. U ustanovama zatvorskog sustava nalazi se oko 3500 osoba lišenih slobode, a o njima skrbi oko 2600 državnih službenika i namještenika, od čega je 1200 službenika pravosudne policije. Zadržan je koncept dosadašnjeg Zakona o izvršavanju kazne zatvora, uz potrebu određenih usklađivanja s drugim zakonima. Prilikom izrade osobita je pažnja posvećena poboljšanju kvalitete zatvorskog sustava, unaprjeđenju odnosa Uprave za zatvorski sustav i kaznenih tijela, ubrzanju postupka upućivanja na izdržavanje kazne zatvora od nastupa pravomoćnosti odluka. Posebni naponi uloženi su u sustavu zdravstvene zaštite zatvorenika kako bi Zatvorska bolnica bila kompatibilna sa zdravstvenim nadzorom građana RH u sustavu Zavoda za javno zdravstvo, osigurana su regresna sredstva za liječenje zatvorenika koji nisu osigurani. Pruža se mogućnost korištenja novih tehnologija u zatvorskom sustavu (video posjeti i dr.). Uređuju se i prava službenika i namještenika u segmentima otežanih uvjeta rada, prava na otpremninu, čime ih se stavlja u položaj kakav ostvaruju zaposlenici policije i vojske (prema Izvješću Odbora za pravosuđe o Prijedlogu zakona o izvršavanju kazne zatvora, 2020.).

3.2. Pravilnik o tretmanu zatvorenika

Pravilnikom o tretmanu zatvorenika (NN 123/2021, dalje: Pravilnik) uređuju se standardi i način obavljanja poslova tretmana zatvorenika, uključujući procjenu rizika i tretmanskih potreba te klasifikaciju zatvorenika prema stupnju kriminogenih i sigurnosnih rizika radi razvrstavanja u odgovarajuće uvjete izdržavanja kazne zatvora, pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora, pogodnosti zatvorenika te način utvrđivanja troškova izrade, procjene vrijednosti, izlaganja, pohranjivanja i prodaje stvari i drugih djela zatvorenika nastalih tijekom izdržavanja kazne zatvora u slobodno vrijeme zatvorenika.

Člankom 3. Pravilnika definiran je Tretman zatvorenika kao skup općih i specijaliziranih tretmanskih intervencija i programa, temeljenih na procjeni kriminogenih i sigurnosnih rizika i

tretmanskih potreba, a kojima je cilj smanjivanje rizičnih čimbenika koji su pridonijeli počinjenju kaznenog djela te osnaživanje zaštitnih čimbenika koji omogućuju nastanak i održavanje pozitivnih promjena, radi ostvarivanja svrhe izvršavanja kazne zatvora propisane Zakonom o izvršavanju kazne zatvora (dalje: Zakon). Svrha izvršavanja kazne zatvora propisana člankom 3. Zakona je čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva osobe koja se nalazi na izdržavanju kazne zatvora, njegovo osposobljavanje za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima, čime se pridonosi zaštiti društvene zajednice.

Nadalje članak 3., stavak 2. Pravilnika govori da se radi ostvarivanja svrhe izvršavanja kazne zatvora, za svakog se zatvorenika donosi program izvršavanja, čime se osigurava poštivanje načela individualizacije, a u postupku realizacije programa izvršavanja primjenjuju se opće i specijalizirane tretmanske intervencije i programi prethodno navedeni u stavku 1. istoga članka te pogodnosti zatvorenika, kao poticajno sredstvo u ostvarivanju resocijalizacije, rehabilitacije i socijalnog uključivanja.

Prije donošenja programa izvršavanja, u svrhu planiranja i provođenja općih i specijaliziranih tretmanskih intervencija i programa provode se stručni poslovi procjene kriminogenih i sigurnosnih rizika i tretmanskih potreba u Centru za dijagnostiku u Zagrebu, unutar 30 dana od zaprimanja na izvršavanje kazne, sukladno članku 4. Pravilnika.

U istom članku navodi se kako procjena kriminogenih i sigurnosnih rizika obuhvaća tri kategorije rizika: 1. procjenu vrste i razine rizika za vrijeme izvršavanja kazne, u odnosu na druge osobe i u odnosu na zatvorenika za kojeg se radi procjena, 2. procjenu vrste i razine rizika od kriminalnog povrata, 3. procjenu vrste i razine rizika od zlouporabe pogodnosti češćih dodira s vanjskim svijetom i rizika od ozbiljne štete za pojedinca, grupu i/ili društvenu zajednicu tijekom boravka izvan kaznionice, odnosno zatvora, odnosno nakon otpusta s izdržavanja kazne zatvora. Procjena rizika i tretmanskih potreba uzima u obzir najmanje sljedeće elemente: vrsta i težina posljedica izvršenog kaznenog djela, način izvršenja kaznenog djela, duljina izrečene kazne, način dolaska na izdržavanje kazne, odnos prema kaznenom djelu i žrtvi kaznenog djela, ponašanje za vrijeme eventualnog ranijeg boravka u zatvorskom sustavu, povijest antisocijalnog, odnosno kriminalnog ponašanja, uključujući raniju osuđivanost i nove kaznene postupke. antisocijalni obrazac ličnosti i teškoće u emocionalnoj samokontroli, antisocijalni i prokriminalni obrasci razmišljanja, veze s osobama antisocijalnog, odnosno kriminalnog obrasca ponašanja, zlouporaba i ovisnost o

psihoaktivnim supstancama, odnosno prisutnost ponašajnih ovisnosti, obiteljski status, odnosi u obitelji i podrška u užem socijalnom okruženju, funkcionalnost i razina ostvarenosti u području obrazovanja i zaposlenja, te uključenost i zadovoljstvo aktivnostima slobodnog vremena.

Člankom 11. Pravilnika definirano je da Stručni tim kaznionice, odnosno zatvora iz članka 75. stavka 2. Zakona (u daljnjem tekstu: Stručni tim) za svakog zatvorenika predlaže inicijalni program izvršavanja, koji se tijekom izvršavanja kazne zatvora mijenja, sukladno procjeni rizika i tretmanskim potrebama, ostvarenosti ciljeva tretmana, mogućnostima kaznionice, odnosno zatvora u kojem zatvorenik izdržava kaznu zatvora te promjenama u objektivnim okolnostima koje su mogle nastupiti protekom vremena, a koje mogu utjecati na program izvršavanja. Program izvršavanja kazne za svakog zatvorenika donosi upravitelj na prijedlog stručnog tima sukladno članku 75. stavku 2. Zakona.

4. IZVRŠAVANJE KAZNE ZATVORA U REPUBLICI HRVATSKOJ

4.1. Kaznionice

U Republici Hrvatskoj kazna zatvora izrečena u kaznenom postupku u trajanju duljem od šest mjeseci izvršava se u sedam kaznionica: Glini, Lepoglavi, Lipovici - Popovači, Požegi, Turopolju, Valturi i Zatorskoj bolnici (Zagreb). Jedina kaznionica u kojoj kaznu izdržavaju žene je Kaznionica u Požegi (Babić, Josipović i Tomašević, 2006.). Postojanje samo jedne kaznionice za izdržavanje kazne zatvora ukazuje na činjenicu da mnoge žene izvršavaju kaznu daleko od svojeg doma i obitelji, što dodatno svrstava žene u posebnu, ranjiviju kategoriju zatvorenika (Knežević, 2014.). Prema stupnju sigurnosti i slobodi kretanja zatvorenika, kaznionice mogu biti zatvorene, poluotvorene ili otvorene. Zatvorene kaznionice su u Glini i Lepoglavi, kao i Zatorska bolnica. Kaznionica u Lipovici - Popovači i kaznionica u Turopolju su poluotvorene, a kaznionica u Valturi otvorena. Kaznionica u Požegi za žene je zatvorena s poluotvorenim i otvorenim odjelom. Ujedno, u Kaznionici u Požegi osnovan je i zatvoreni, kao i poluotvoreni odjel za izvršavanje kazne maloljetničkog zatvora, te poseban poluotvoreni odjel za punoljetne

muškarce (Babić, Josipović i Tomašević, 2006.). Kaznionice su ustrojene kao posebne ustrojstvene jedinice Uprave za zatvorski sustav i probaciju izvan sjedišta Ministarstva pravosuđa i uprave, radi izvršavanja kazne zatvora izrečene u kaznenom postupku, sigurnosnih mjera izrečenih uz kaznu zatvora i kazne maloljetničkog zatvora. Poslovi kaznionica uključuju osiguranje sigurnosti, održavanje reda unutar kaznionica te nadzor nad zatvorenicima. Nadalje, obuhvaćaju dežurstvo i provedbu pravila za zatvorenike, osiguravanje smještaja, prehrane i potrebne opreme za zatvorenike te nadgledanje pojedinačnih programa izvršavanja kazne zatvora. Također, obuhvaćaju obrazovanje zatvorenika, organizaciju njihovog slobodnog vremena, poticanje rada i stručnog usavršavanja te osiguranje zdravstvene skrbi. Tu su i administrativni poslovi poput vođenja evidencija, službeničkih dužnosti te financijsko-knjigovodstvenih aktivnosti, zajedno s drugim zadacima koji osiguravaju učinkovito upravljanje i funkcioniranje kaznionica (Vlada Republike Hrvatske, 2024.).

4.1.1. Kaznionica u Požegi – povijesni razvoj

Početak gradnje sadašnje Kaznionice započeo je 1915. godine, a po završetku gradnje na osnovu banske naredbe od 04.09.1919. godine i Zakonu o prisilnom uzgoju nedoraslih osniva se Kraljevsko zemaljsko uzgajalište u Požegi. Prema banskoj naredbi u Zavod su se smještavali nedorasli muškarci za koje su sudovi, na temelju Zakona o prisilnom uzgoju nedoraslih, odredili prisilni uzgoj, a nalaze se još u dobi koja ih obavezuje na polazak pučke škole. Zavod se sastojao od velike zgrade jednokatnice i dvanaest jutara zemlje a nosio je ime kraljice Marije. "Glasnik županije požeške" od 04.10.1919. godine objavio je početak rada uzgajališta informacijom da je dana 15.09.1919. godine 30 pitomaca iz Gline premješteno u uzgajalište u Slavonskoj Požegi, te da je na taj dan otvoren novi Zavod za Uzgoj djece - "Uzgajalište za zalutale, bez roditelja ostale, odnosno od svijeta napuštene djece". Djeca, koja su se nalazila u toj ustanovi, slana su od sreskih sudova radi raznih prekršaja: skitnja, krađa, prostitucija, zatim napuštena djeca od roditelja ili bez roditelja. Nakon 1925. godine dječaci su potpuno odvojeni u ostale zavode, a u ovom su ostala samo ženska djeca. Godine 1922. Ministarstvo pravde predaje nadzor nad radom Zavoda Narodnom ženskom savezu a pod ovim nadzorom Zavod radi do 1928. godine kada je ponovno predan pod upravu Ministarstva pravde. Raspadom stare Jugoslavije i stvaranjem tzv. NDH

Zavod prelazi u nadležnost Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja tzv. NDH. To Ministarstvo je smatralo da im takav Zavod ne treba, te je donijelo naredbu o privremenom obustavljanju djelatnosti Zavoda za odgoj djece i mlađih maloljetnica u Slavonskoj Požegi. U smislu ove naredbe Zavod prestaje sa radom 10.09.1941. godine kada i završava period rada i djelovanja Zavoda za uzgoj djece i mlađih maloljetnica u Slavonskoj Požegi. Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja tzv. NDH propisuje naredbu kojom se Ženska kaznionica u Zagrebu premješta danom 08.09.1941. godine u Slavonsku Požegu. Ovom naredbom bitno se mijenja karakter ustanove, koja je do tada imala odgojni karakter, te se pretvara u ustanovu kaznenog karaktera. U ustanovu su upućivane kažnjenice koje su osuđivane od sudova iz cijele tzv. NDH. Kazna lišenja slobode bila je u to vrijeme teška tamnica, tamnica, strogi zatvor i zatvor. Upravu u Kaznionici vodile su časne sestre Sv. Vinka. Kaznionica je djelovala do 12.09.1944. godine kada se puštaju na slobodu sve osobe koje su bile osuđene radi političkih prijestupa, a zadržane su one kažnjenice koje su suđene radi ostalih djela. Ženski zavod za prisilni rad u Slavonskoj Požegi osnovan je odlukom Ministarstva unutrašnjih poslova NR Hrvatske 06.03.1946. godine. Toga dana skupina od 372 kažnjenice, preseljena je iz Zavoda za prisilni rad Stara Gradiška u Slavonsku Požegu. Dana 01.04.1947. godine ustanova mijenja naziv i od toga dana zove se Kazнено popravni dom Slavonska Požega, a izmjenama Zakona o izvršenju kaznenih i prekršajnih sankcija od 17.07.1993. godine Kazнено popravni dom mijenja naziv u Kazneni zavod. Stupanjem na snagu Zakona o izvršavanju kazne zatvora od 01.07.2001. godine Kazneni zavod mijenja naziv u Kaznionica u Požegi (prema podacima dobivenim iz Kaznionice u Požegi (e-mail, 11. srpnja 2024.)).

4.1.2. Kaznionica u Požegi – organizacijska struktura

Kaznionica u Požegi ima jasno definiranu organizacijsku strukturu koja omogućuje efikasno upravljanje i funkcioniranje. Na čelu Kaznionice je Upravitelj, kojem pomažu dva Pomoćnika upravitelja.

Kaznionica se sastoji od nekoliko odjela:

- Odjel financijsko-knjigovodstvenih poslova, koji uključuje i Pododsjek prehrane.
- Odjel upravnih poslova.
- Odjel za rad i strukovnu izobrazbu, koji je podijeljen na:

Odsjek poljoprivredne radionice i gospodarenje otpadom te proizvodnja i prodaja toplinske i električne energije.

Odsjek metalska radionica.

Pododsjek krojačka radionica.

Pododsjek radionica održavanja i ugostiteljstva.

- Odjel osiguranja, s tri odsjeka:

Odsjek osiguranja Kaznionice.

Odsjek osiguranja Kaznionice - zatvorenice.

Odsjek osiguranja izdvojenog objekta za smještaj zatvorenika.

- Odjel tretmana, podijeljen na:

Odsjek tretmana zatvorenica.

Odsjek tretmana zatvorenika.

- Odjel zdravstvene zaštite zatvorenika, koji uključuje ambulantu za zatvorenice i ambulantu za zatvorenike. (prema podacima dobivenim iz Kaznionice u Požegi (e-mail, 11. srpnja 2024.)).

4.1.3. Kaznionica u Požegi – kapacitet i brojno stanje

Prema podacima dobivenim iz Kaznionice u Požegi (e-mail, 11. srpnja 2024.) ukupan kapacitet Kaznionice iznosi 418 mjesta, od čega je 175 mjesta namijenjeno za zatvorenice, a 243 mjesta za zatvorenike. Na dan 11. srpnja 2024. godine, u Kaznionici u Požegi ukupno je bilo smješteno 122 zatvorenice i 1 osuđena maloljetnica. Zatvorenice su bile raspoređene u različite odjele:

- Zatvoreni odjel: 79 zatvorenica
- Poluotvoreni odjel: 22 zatvorenice i 1 osuđena maloljetnica
- Otvoreni odjel: 21 zatvorenica

Što se tiče zatvorenika, na isti datum u Kaznionici je bilo ukupno 246 zatvorenika, raspoređenih na sljedeći način:

- Zatvoreni odjel za zatvorenike "Orljava": 135 zatvorenika
- Zatvoreni odjel za zatvorenike "Česma": 55 zatvorenika
- Poluotvoreni odjel za zatvorenike: 56 zatvorenika

4.2. Zatvori

Mjera pritvora, kazna zatvora do šest mjeseci, kazna zatvora izrečena u prekršajnom postupku te kazna zatvora kojom je zamijenjena novčana kazna izvršava se u četrnaest zatvora, u sljedećim gradovima Republike Hrvatske: Bjelovaru, Dubrovniku, Gospiću, Karlovcu, Osijeku, Požegi, Puli, Rijeci, Sisku, Splitu, Šibeniku, Zadru, Varaždinu i Zagrebu. Svi su zatvori zatvorenog tipa. U četiri od navedenih zatvora (Gospić, Pula, Šibenik i Zagreb) osnovani su posebni odjeli za izvršavanje kazne zatvora u trajanju duljem od šest mjeseci. Odgojna mjera upućivanja u odgojni zavod, koju sudovi mogu izreći maloljetnim počiniteljima kaznenih djela, izvršava se u Odgojnom zavodu Požega (za maloljetnice) i Odgojnom zavodu Turopolje (za maloljetnike) (Babić, Josipović i Tomašević, 2006.).

4.3. Alternative kazni zatvora

Sukladno Zakonu o probaciji (NN 98/18) članku 1. stavku 2. probacija je uvjetovana i nadzirana sloboda počinitelja kaznenog djela tijekom koje službenici probacije provode postupke usmjerene na smanjenje rizika da počinitelj ponovi kazneno djelo. Europska organizacija za probaciju kao svoj cilj navodi promociju socijalnog uključivanja počinitelja kroz sankcije i mjere u zajednici, od kojih je jedna i probacija. Mjere u zajednici uključuju: probaciju, rad u zajednici, medijaciju i mirenje (Milivojević i Tomašković, 2011.). Tijekom pregovora za hrvatsko članstvo u Europskoj uniji potaknuto je formiranje probacijske službe u Hrvatskoj, a imalo je dvostruku važnost: 1. uvesti alternativu zatvorskim kaznama kako bi se dodatno osiguralo poštivanje ljudskih prava i kako bi lišavanje slobode bila posljednja opcija, posebice kod kraćih kazni i 2. rasterećenje tada prekapacitiranog zatvorskog sustava. Formiranje profesionalne probacijske službe uspjelo je zadovoljiti oba zadana cilja i alternativni načini izvršavanja kazne zatvora postali su značajna kategorija unutar sustava izvršenja kazni u Republici Hrvatskoj, a zatvorski se sustav rasteretio te niz godina kapacitetima zadovoljava potrebe izvršenja bezuvjetne kazne zatvora (Špero i Brkić, 2021.).

5. PROGRAMI TRETMANA

U širem smislu, pojam tretmana obuhvaća različite intervencije koje se primjenjuju na zatvorenike s ciljem njihove rehabilitacije i reintegracije u društvo (Novak, 2017.).

Tretmansi programi za žene često su se temeljili na podacima o muškom kriminalitetu. Kao najčešći uzrok kriminala kod žena navodi se zlostavljanje, siromaštvo i ovisnost (Bloom, 1999., prema Šućur i Žakman Ban, 2005.). Istraživanja pokazuju da su zatvorenice vrlo često i same bile zlostavljane odnosno bile su u ulozi žrtve te uglavnom imaju više psiholoških i psihijatrijskih problema od muškaraca (Teplin i sur., 1996; Byrne i Howells, 2000, prema Šućur i Žakman Ban, 2005.) što upućuje na potrebu za tretmanom koji će ženama pomoći da se pokušaju oporaviti od traumatskog iskustva i koji će biti prilagođen njihovim potrebama (Šućur i Žakman Ban, 2005.).

Većina populacije zatvorenika je marginalizirana, izolirana, stigmatizirana i suočena s predrasudama društva, što otežava njihovu uspješnu integraciju u širu socijalnu zajednicu. Stoga bi pristupi u radu sa ženama u kaznionicama trebali, između ostalog, uključivati i poticanje njihovog osnaživanja (Morris, 1991.; Brisanden, 1986.; Urbanc, 2002., 2005.; Ergović, 2006.; Zećirević, 2014., prema Čutura i Majdak, 2021.). Pristupi radu sa zatvorenicama trebali bi uključivati mjere koje potiču njihovo osnaživanje, što znači da bi se trebale provoditi aktivnosti i programi koji im pomažu da razviju vještine, steknu samopouzdanje i povećaju svoju samostalnost. To može uključivati obrazovne programe, stručno osposobljavanje, psihološku podršku i drugo. Očekuje se da će rezultati istraživanja, osim informacija o posebnim programima tretmana namijenjenim ukupnoj zatvoreničkoj populaciji, pružiti i informacije o posebnim programima tretmana namijenjenim isključivo zatvorenicama, uzimajući u obzir njihove specifične potrebe.

5.1. Opći programi tretmana

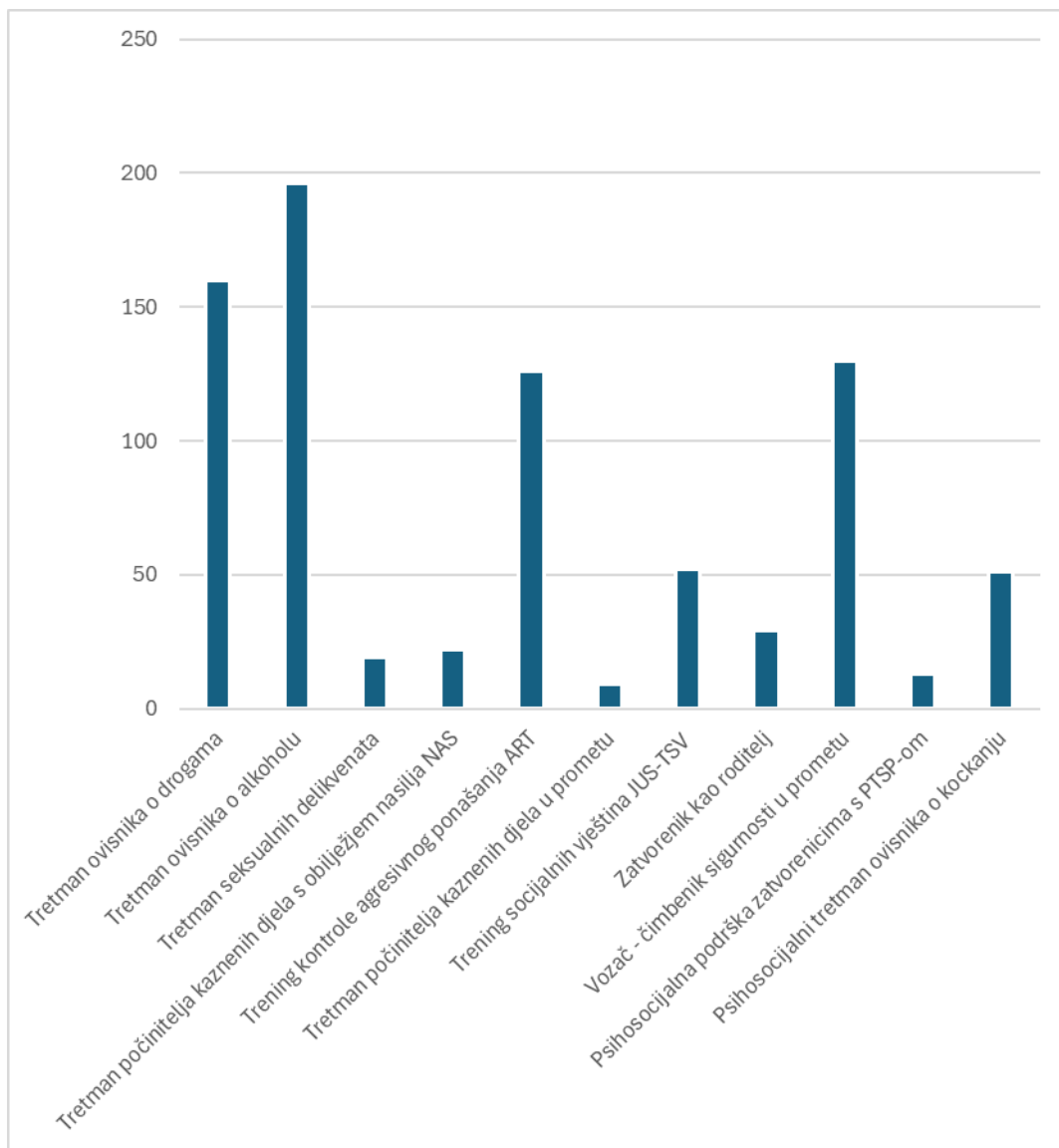
Kako bi podržale svrhu izvršavanja kazne zatvora, u realizaciji programa izvršavanja primjenjuju se opće tretmanske intervencije koje obuhvaćaju sljedeća područja: rad i radno-okupacijske aktivnosti, obrazovanje, te kreativne, kulturne, umjetničke, sportsko-rekreativne i druge aktivnosti za zatvorenike u slobodno vrijeme (Vlada Republike Hrvatske, 2024.). Rad igra važnu ulogu u tretmanu zatvorenika, kao način za stjecanje financijskih sredstava za zatvorenike, ali i kao sredstvo za razvijanje vještina, navika te stjecanje radnog iskustva (Novak, 2017.). Ovi opći programi tretmana doprinose ostvarivanju principa normalizacije, strukturi i svrhovitosti provođenja vremena zatvorenika tijekom izvršavanja kazne, unapređenju zdravlja zatvorenika, razvoju vještina i sposobnosti zatvorenika te otklanjanju, odnosno ublažavanju dinamičkih kriminogenih čimbenika vezanih uz funkcionalnost i razinu ostvarenosti u području obrazovanja i rada, te uz način provođenja slobodnog vremena. Opće programi tretmana provode se interdisciplinarno u suradnji službenika odjela tretmana sa službenicima odjela za rad i strukovnu izobrazbu, odjela osiguranja i odjela zdravstvene zaštite (Vlada Republike Hrvatske, 2024.).

5.2. Posebni programi tretmana

U okviru Programa prevencije i intervencije kod zatvorenika provode se i posebni programi tretmana. Posebni programi tretmana osmišljeni su za određene skupine zatvorenika s ciljem smanjenja rizika od recidivizma, kroz smanjenje i eliminaciju faktora rizika koji potiču na kriminalno ponašanje (primjerice ovisnici o drogama, alkoholičari, nasilni delinkventi, seksualni delinkventi itd.) Posebni programi uglavnom se nude samo osobama koje su pravomoćno osuđene i pružaju se u obliku grupnog tretmana (Vlada Republike Hrvatske, 2020.). Posebni programi tretmana usredotočeni su na rješavanje specifičnih problema ili poboljšanje kvalitete života i međuljudskih odnosa. Ne moraju se provoditi redovito, no zainteresiranim zatvorenicima nastoji se omogućiti sudjelovanje u njima prema procijenjenim potrebama (Rajić, 2017.). Posebni programi tretmana primjenjuju se prema osobama s problemom ovisnosti o drogama, alkoholu, kockanju, počiniteljima nasilnih delikata, počiniteljima seksualnih delikata te drugim specifičnim skupinama zatvorenika s ciljem smanjivanja rizika od ponovnog počinjenja kaznenog djela kroz ublažavanje i otklanjanje dinamičkih kriminogenih čimbenika. Kao što je prethodno navedeno primjenjuju se u pravilu samo za pravomoćno osuđene osobe, odnosno za zatvorenike koji izvršavaju kaznu zatvora i maloljetnike koji izvršavaju kaznu maloljetničkog zatvora i odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod. Posebni programi tretmana određuju se zatvorenicima i maloljetnicima u okviru provođenja pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora, odnosno pojedinačnog programa postupanja, ovisno o procjeni njihovih kriminogenih rizika i tretmanskih potreba (Vlada Republike Hrvatske, 2024.). U posebne programe tretmana zatvorenika uključuju se svi zatvorenici kojima je izrečena sigurnosna mjera obveznog liječenja te zatvorenici za koje se tijekom dijagnostike ili tijekom izdržavanja kazne utvrdi da su ovisni o opojnim sredstvima premda im sigurnosna mjera nije izrečena (Babić, Josipović i Tomašević, 2006.). Uz posebne programe, zatvorenici se uključuju i u edukativno-razvojne programe, koji nisu usmjereni izravno na kriminogene čimbenike, ali zatvorenicima omogućuju usvajanje različitih znanja i socijalnih i životnih vještina radi rješavanja specifičnih problema te općenito unaprjeđenja kvalitete života, što također utječe na uspješnost resocijalizacije (Vlada Republike Hrvatske, 2024.). Prema Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora, odgojnih zavoda i centara za 2022. godinu (Vlada Republike Hrvatske, 2024.) u zatvorima, kaznionicama i odgojnim zavodima primjenjivali su se posebni programi tretmana ovisnosti o alkoholu, tretmana ovisnosti o drogama, tretmana

ovisnosti o kockanju, tretmana počinitelja kaznenih djela seksualne prirode, tretmana počinitelja kaznenih djela u prometu te tretmana počinitelja kaznenih djela s obilježjem nasilja. Od edukativno razvojnih programa provodili su se trening socijalnih vještina te programi usmjereni na osnaživanje roditeljskih kompetencija te povećanja sigurnosti u prometu. Uz navedene programe, u individualnom obliku pružala se i psihosocijalna podrška zatvorenicima s posttraumatskim stresnim poremećajem. Tijekom 2022. godine u posebne i/ili edukativno-razvojne programe bilo je uključeno 787 zatvorenika. U Tretman ovisnika o drogama tijekom 2022. godine bilo je uključeno 160 zatvorenika, u Tretman ovisnika o alkoholu njih 196, u Tretman seksualnih delinkvenata – PRIKIP bilo je uključeno 19 zatvorenika, Tretman počinitelja kaznenih djela s obilježjem nasilja NAS bilo je uključeno 22 zatvorenika, Trening kontrole agresivnog ponašanja ukupno (ART) 126 zatvorenika, Tretman počinitelja kaznenih djela u prometu bilo je uključeno 9 zatvorenika, Trening socijalnih vještina JUS-TSV 52 zatvorenika, Zatvorenik kao roditelj je bilo 29, Vozač – čimbenik sigurnosti u prometu je bilo 130, Psihosocijalna podrška zatvorenicima s PTSP-om je bilo 13, u pilot program Psihosocijalni tretman ovisnika o kockanju bio je uključen 51 zatvorenik. Osim grupne provedbe, nastavljeno je i s individualnim psihosocijalnim tretmanom. Tako se u 2022. godini individualni tretman ovisnosti o alkoholu provodio s 377 zatvorenika, individualni tretman ovisnosti o drogama s 456 zatvorenika, a u individualnom tretmanu ovisnosti o kockanju bilo je 20 zatvorenika. Psihosocijalna podrška individualno je pružana 31 zatvoreniku s posttraumatskim stresnim poremećajem (Vlada Republike Hrvatske, 2024.). Edukativno-razvojni program je niz specijaliziranih tretmanskih intervencija organiziranih u strukturirani program kojim se potiče resocijalizacija i rehabilitacija zatvorenika, primarno kroz podizanje razine znanja i razvoj vještina u određenom području te kroz osnaživanje individualnih zaštitnih čimbenika, čime se omogućava nastanak i održavanje poželjnih promjena kod zatvorenika. S druge strane, posebni program tretmana predstavlja također niz specijaliziranih tretmanskih intervencija, ali je ovaj program primarno usmjeren na otklanjanje ili smanjivanje dinamičkih kriminogenih čimbenika kao što su ovisnost o supstancama ili ponašajna ovisnost, antisocijalni, odnosno kriminalni obrasci razmišljanja, nedovoljno razvijene vještine rješavanja problema, teškoće u kontroli emocija, teškoće u kontroli impulzivnosti, odnosno agresivnosti i drugo (Pravilnik o tretmanu zatvorenika NN 123/2021).

Graf 1. Prikaz posebnih i/ili edukativno-razvojnih programa u Republici Hrvatskoj i broj uključenih osoba tijekom 2022. godine (Vlada Republike Hrvatske, 2024.)

5.3. Svrha provođenja općih i posebnih programa tretmana

5.3.1. Priprema za otpust

Sukladno Zakonu o izvršavanju kazne zatvora (NN 14/21, 155/23) priprema za otpust započinje nakon dolaska zatvorenika u penalnu ustanovu (kaznionicu ili zatvor). Prema članku 164. stavku 1. ove pripreme prvenstveno imaju za cilj pripremiti zatvorenika da bude odgovorniji prema sebi i drugima oko sebe, potičući ga na odgovorno sudjelovanje u pripremi za otpust iz ustanove te nakon njega, posebno potičući održavanje odnosa s obitelji i kontaktiranje s relevantnim državnim tijelima, ustanovama i udrugama koje podržavaju reintegraciju zatvorenika u društvo. U pripremu za otpust spadaju i razni programi tretmana, edukacijski programi, radionice te aktivnosti slobodnog vremena, koji zatvorenika od prvog dana boravka u ustanovi pripremaju za život na slobodi koji je prihvatljiv u društvu. Prema članku 164., stavku 2. detaljnije i usmjerene pripreme za otpust započinju najkasnije tri mjeseca prije datuma otpusta, uključujući individualni ili grupni savjetodavni rad u vezi s pripremom za otpust. Ove pripreme su od iznimne važnosti, posebno kod dugotrajnih kazni zatvora, kako bi se olakšao proces reintegracije zatvorenika u društvo nakon izlaska na slobodu (Markač, 2016.).

5.3.2. Rehabilitacija

Rehabilitacija podrazumijeva proces poboljšanja počinitelja kaznenih djela kroz tretman s ciljem postizanja budućeg poštivanja zakona. Konkretnije, rehabilitacija je rezultat bilo koje planirane intervencije usmjerene prema počinitelju koja smanjuje kriminalnu aktivnost, bez obzira na to dolazi li do promjena u ličnosti, sposobnostima, stavovima, vrijednostima ili ponašanju (Sechrest, White i Brown, 1997., prema Jukić i Sabljo 2017.). Resocijalizacija ima za cilj reintegraciju zatvorenika u širu društvenu zajednicu nakon izdržane kazne te ih učiniti funkcionalnim članovima različitih socijalnih struktura i grupa (obitelji, prijatelji, posao). Iako se u literaturi sve više istražuju učinci kazne zatvora, postoji nedostatak potpunog suglasja o metodama rada i

prilagodbi zatvorenika životu u zatvoru (Jukić i Sabljo, 2017.).

5.3.3. Resocijalizacija

Ogrizović (1956., prema Jukić i Sabljo, 2017.) identificira faktore preodgoja koji su prisutni u zatvorskom tretmanu, a koje danas možemo prihvatiti uz manje prilagodbe: organizacija kazneno-popravnih ustanova, organizacija rada, obrazovne aktivnosti, aktivnosti slobodnog vremena (kulturne, sportske, tehničke i druge), kolektivno djelovanje osuđenika i njihova samoorganizacija te vanjski utjecaji. Svi oblici zatvorskog tretmana imaju za cilj pružiti osuđenicima stručni rad, komunikaciju, rehabilitaciju i mogućnost postupne reintegracije u društvo u sigurnom okruženju zatvorske ustanove. Različiti oblici zatvorskog tretmana u teorijskom smislu predstavljaju mogućnosti preodgoja koje se sastoje od stjecanja obrazovanja, kvalitetnog provođenja slobodnog vremena, razvoja moralnih karakteristika ličnosti te usvajanja radnih navika. Poseban aspekt zatvorskog tretmana je moralno-pedagoški odgoj i obrazovanje, koji ima važnu ulogu te se prožima kroz sve ostale oblike tretmana. Glavni cilj moralno-pedagoškog odgoja i obrazovanja je razviti i ojačati pozitivne, društveno prihvatljive karakteristike ličnosti, pružajući osuđenicima alate za prilagodbu u društvenu zajednicu unutar i izvan zatvora (Milutinović, 1977., prema Jukić i Sabljo, 2017.).

5.4. Dodjela programa tretmana – Centar za dijagnostiku

Centar za dijagnostiku u Zagrebu je osnovan 1987. godine u skladu sa Zakonom o izvršenju kazne zatvora, s ciljem primjene načela individualizacije kazne putem izrade prilagođenih orijentacijskih programa tijekom izvršavanja kazne. Jedan od osnovnih ciljeva tih programa je maksimalna učinkovitost u korištenju vremena provedenog u zatvoru kako bi se zatvorenik pripremio za život u skladu sa zakonima i društvenim normama (Jadrešin i Mustapić, 2014.). Centar za dijagnostiku u Zagrebu ustrojen je kao posebna ustrojstvena jedinica Uprave za zatvorski sustav i probaciju izvan sjedišta Ministarstva pravosuđa i uprave, a arhitektonski čini

dio Zatvora u Zagrebu, u koji se upućuju sve osobe osuđene na kaznu zatvora dulju od šest mjeseci, a osobe osuđene na kaznu zatvora do šest mjeseci u pravilu se upućuju u zatvore najbliže mjestu prebivališta zatvorenika. Sve osobe kojima je izrečena kazna maloljetničkog zatvora, osobe kojima je uz kaznu zatvora izrečena sigurnosna mjera obveznog psihijatrijskog liječenja i osobe čija je kazna preuzeta na izvršavanje sukladno međunarodnom ugovoru ili posebnom zakonu, upućuju se u Centar za dijagnostiku, bez obzira na dužinu kazne. Za vrijeme boravka zatvorenika u Centru za dijagnostiku u Zagrebu, stručnjaci različitih specijalnosti obavljaju poslove psihosocijalne dijagnostike zatvorenika u svrhu izrade prijedloga pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora kao i prijedloga o izboru vrste i tipa kaznenog tijela gdje će se nastaviti izvršavanje kazne zatvora, o čemu odluku donosi Središnji ured za zatvorski sustav. Druge poslove koji omogućuju rad Centra za dijagnostiku u Zagrebu djelomično obavlja Zatvor u Zagrebu (Vlada Republike Hrvatske, 2024.). U Centar za dijagnostiku nadležni županijski sudovi, po rješenjima o upućivanju na izvršavanje zatvorske kazne koja donose suci izvršenja s područja cijele Republike Hrvatske, upućuju: 1. sve muške i ženske osobe, državljane Republike Hrvatske, osuđene na zatvorsku kaznu u trajanju duljem od šest mjeseci, odnosno osobe kojima je ostatak kazne po uračunatom pritvoru dulji od šest mjeseci, 2. sve punoljetne osobe kojima je uz zatvorsku kaznu izrečena sigurnosna mjera obveznog psihijatrijskog liječenja, bez obzira na duljinu izrečene zatvorske kazne, 3. zatvorenike čija je zatvorska kazna preuzeta na izvršavanje sukladno međunarodnom ugovoru (Jadrešin i Mustapić, 2014.).

6. OSOBLJE ZATVORSKOG SUSTAVA

6.1. Stručni djelatnici koji provode programe tretmana

Prema Babić, Josipović i Tomašević (2006.) rad u zatvoru jedan je od najzahtjevnijih poslova. Zadaća zatvorskog osoblja prvenstveno je organizirati zatvore tako da se društvo zaštiti od opasnih počinitelja kaznenih djela. Za neke je zatvorenike potrebna vrlo visoka razina sigurnosti, dok je za druge, kako bi se postigla svrha izvršavanja kazne zatvora, dovoljno i minimalno

osiguranje. Na malim prostorima i u različitim situacijama zatvorsko je osoblje u doticaju s osobama različitih karakteristika, različite zrelosti, svjetonazora, kulturnih navika, s osobama koje su počinile različita kaznena djela s često prisutnim poremećajima osobnosti, kao i s osobama različitih sposobnosti i potreba. Prema svakoj od tih kategorija potrebno je postupati uvažavajući njezine posebnosti i specifične potrebe uz istovremeno poštovanje njihova dostojanstva i ljudskih prava. Istovremeno, zatvorsko osoblje treba organizirati zatvore na način da budu sigurna mjesta svakog zatvorenika, pa tako i za zaposlenike. Kada se govori o sigurnom zatvoru, ne govori se samo o zidu i nadzoru, već i o stručnom radu, komunikaciji, pravednosti i dosljednosti u postupanju te organiziranju i poticanju što većeg dijapazona različitih aktivnosti i tretmanskim programima, te stvaranje atmosfere povjerenja. Osim toga, zatvorsko osoblje ima zadaću organizirati život u zatvorima tako da se zatvoreniku već od dolaska na izvršavanje kazne omogući priprema za život na slobodi. Naime, zatvorenike treba poticati tako da im vrijeme provedeno u zatvoru omogući odgovorno ponašanje nakon otpusta te ih motivirati da se obrazovanjem i radom osposobe za samostalan život u skladu s društvenim pravilima. Navedene zadaće odnose se na cjelokupno osoblje zatvorskog sustava bez obzira na kojim poslovima radili. Svi poslovi trebaju biti usmjereni ostvarenju svrhe izvršavanja kazne ali, istovremeno, i prema umanjenju štetnih posljedica koje uzrokuje život u zatvoru. Tako zahtjevan posao mogu obavljati samo vrlo motivirani ljudi jedinstvenih osobina i sposobnosti (Babić, Josipović i Tomašević, 2006.). Jedan od glavnih izazova u zatvorskome sustavu odnosi se na nedostatak stručnjaka u svim zatvorskim sektorima, a ponajprije u tretmanskim odjelima. Iako je Hrvatska po udjelu BDP-a koji izdvaja za zatvorski sustav ravnopravna s drugim europskim zemljama, struktura troškova otkriva da je njihova preraspodjela neproporcionalna jer se značajan dio sredstava troši na zaposlenike koji su unatoč tomu i dalje deficitarni (posebno u najvažnijim sektorima) (Getoš Kalac, Bezić i Šprem, 2021.). Tretmansko osoblje prema strukama 2005. godine bilo je: socijalni pedagog - 35, pedagog - 14, socijalni radnik - 14, psiholog - 14, profesor povijesti, filozofije, sociologije i politolog - 10, profesor prirodnih, tehničkih i drugih predmeta (fizika, matematika, biologija, elektrotehnika, strojarstvo, ugostiteljstvo i dr.) - 8, profesor tjelesne kulture - 7, profesor jezika i književnosti - 5, profesor glazbene i likovne umjetnosti - 3, diplomirani učitelj - 3, diplomirani vjeroučitelj i teolog – 2. Ukupno 115 djelatnika koji rade na provođenju programa tretmana. Rad osoblja organiziran je tijekom 24 sata dnevno i 7 dana tjedno. Ipak, unatoč tome, zatvorski se sustav suočava s teškoćama nastalim zbog nedovoljnog broja službenika. Navedene

teškoće znatno otežavaju svakodnevno izvršavanje poslova i postupanje sa zatvorenicama (Babić, Josipović i Tomašević, 2006.). Sukladno Zakonu o izvršavanju kazne zatvora (NN 14/21, 155/23) za obavljanje stručnih poslova tretmana potrebno je osigurati dovoljan broj stručnjaka socijalnih pedagoga, psihologa i socijalnih radnika.

7. SPECIFIČNE POTREBE ZATVORENICA

Tokom služenja kazne zatvora žene su suočene s različitim izazovima u odnosu na muškarce zbog specifičnosti svojih potreba, trajanja kazne, organizacije obitelji, vrste prevladavajućeg kriminaliteta itd. (Šućur i Žakman Ban, 2005.). U 2019. godini, u hrvatskim zatvorima, kaznu je izdržavalo 94,7 % muškaraca i 5,3 % žena. Što se tiče spolne strukture zatvorenika u Europskoj Uniji, Hrvatska se nalazi blizu europskog prosjeka koji iznosi 5,1 % žena u ukupnoj zatvorskoj populaciji. Najmanji udio žena među zemljama članicama u 2019. godini bilježe Bugarska (3 %) i Francuska (3,6 %), dok najveći udio žena imaju Češka (7,6 %), Mađarska (7,3 %), Slovačka (7,5 %) i Španjolska (7,5 %) (Getoš Kalac, Bezić i Šprem, 2021.). Takva raspodjela spola je vrlo stabilna kroz godine i dobro odražava spolnu neravnotežu prisutnu i u službenoj statistici kriminala, gdje većinu počinitelja (prijavljenih, optuženih i osuđenih) čine muškarci. Unatoč tome, udio žena u općoj statistici kriminala ipak je znatno veći nego među zatvorskom populacijom. Na primjer, u Hrvatskoj (koja se u tom smislu ne razlikuje od drugih zemalja), među osuđenim punoljetnim osobama posljednjih godina udio žena iznosi oko 10 – 13 % (Getoš Kalac, Bezić i Šprem, 2021.). Razlika u broju osuđenica i zatvorenica jednostavno proizlazi iz razlike u prirodi kriminala. Žene su mnogo manje uključene u teška kaznena djela i stoga se rjeđe osuđuju na (duže) zatvorske kazne (Getoš Kalac, Bezić i Šprem, 2021.).

Navedeni porast broja žena u zatvorima mogao bi ukazivati na promjene u društvenim i ekonomskim uvjetima, kao i na promjene u kriminalističkim obrascima. Mišljenja sam da promjene u društvenim ulogama doprinose porastu žena u zatvorima. Kako žene sve više preuzimaju uloge u radnoj snazi i društvu, izložene su većem broju prilika i rizika za uključivanje u kaznena djela. Ekonomski pritisci, poput nezaposlenosti i niskih plaća, mogu potaknuti žene na

kriminalne aktivnosti iz očaja. Nasilje u obitelji također igra važnu ulogu, jer žene koje su žrtve često reagiraju nasiljem. Povećana stopa zatvaranja žena može se povezati i s promjenama u politici pravosuđa, poput strožih kazni i manje mogućnosti za alternativne kazne. Smatram da porast žena u zatvoreničkoj populaciji odražava ne samo povećano kriminalno ponašanje, već i šire društvene i ekonomske dinamike. Razumijevanje ovih uzroka ključno je za razvoj učinkovitijih mjera prevencije i podrške za žene suočene s ovim izazovima.

Ipak, postoji i negativna strana vrlo male ženske zatvorske populacije, a to je njihov manjinski status. Zbog toga je iznimno teško, ako ne i nemoguće, prilagoditi zatvore na način koji odgovara specifičnim potrebama žena (žene trudnice, žene s malom djecom itd.). Kao i kod bilo koje manjinske skupine u zatvorenom sustavu, prilagođavanje njihovim specifičnim potrebama predstavlja veliki izazov koji je i financijski i organizacijski zahtjevan (Getoš Kalac, Bezić i Šprem, 2021.).

Manjinski status ženske zatvorske populacije nosi sa sobom niz negativnih aspekata koje smatram važnima za razmotriti. Nedostatak specijalizirane zdravstvene njege, uključujući ginekološke i prenatalne usluge, predstavlja značajan problem s kojim se zatvorenice suočavaju. Većina zatvorskih objekata dizajnirana je za mušku populaciju, što znači da uvjeti života često nisu prilagođeni ženama. Neprilagođeni zatvorski objekti dovode do neadekvatnih i neprikladnih uvjeta života za zatvorenice. Nedostatak posebnih programa za žene, kao što su podrška za majčinstvo, dodatno otežava rehabilitaciju. Problemi ženske zatvorske populacije često su zanemareni u istraživanjima i politikama, a nedostatak fokusa na specifične potrebe zatvorenica rezultira neadekvatnim zakonskim i administrativnim rješenjima. Konačno, zbog postojanja samo jedne kaznionice za žene u Republici Hrvatskoj, mnoge zatvorenice imaju ograničene mogućnosti za posjete obitelji ili odlazak kući. Ova socijalna izolacija dodatno pogoršava njihovu situaciju i negativno utječe na njihovu emocionalnu dobrobit. Smatram da su ovo potencijalni problemi s kojima se žene suočavaju zbog manjinskog statusa u zatvorskoj populaciji. Navedeno otežava rehabilitaciju i reintegraciju zatvorenica u društvo, dodatno komplicira njihove živote i smanjuje šanse za uspješnu resocijalizaciju.

U skladu s prethodnim istraživanjima koja ukazuju na to da je ženska populacija osuđenika opterećena kompleksnim specifičnim emocionalnim stanjem (kao što su majčinstvo, veća stigmatizacija i slično), kao i socijalnim i zdravstvenim statusom, zaključak istraživanja Farkaš i

Žakman-Ban (2006.) odnosi se na potrebu za individualiziranim penološkim tretmanom prilikom prilagodbe na penalne uvjete, uključujući i spol osuđenih osoba (Jadrešin i Mustapić, 2014.). Zatvorsko iskustvo donosi doživljaj deprivacije slobode zbog toga što zatvor, kao tip totalne institucije, nije u mogućnosti ili nije sposoban na odgovarajući način zadovoljiti neke osnovne potrebe zatvorenika i zatvorenica (Špadijer, 2009.). Većina zatvora je namijenjena za muškarce i ne ispunjava temeljne potrebe zatvorenica, uključujući i njihovu zaštitu od (seksualnog) nasilja. Nakon puštanja na slobodu mnoge od njih su stigmatizirane, postaju žrtve ili ih napuštaju obitelji (UNODC, 2015.).

Smatram da je većina zatvorskih objekata dizajnirana s obzirom na potrebe muške populacije. Fizički prostori, sigurnosne mjere te svakodnevne aktivnosti i programi često nisu prilagođeni specifičnim potrebama žena. Na primjer, infrastruktura obuhvaća manje prostora za privatnost i osobnu higijenu, te nedostatak prilagođenih zdravstvenih usluga kao što su ginekološki pregledi i prenatalna skrb. Osim toga, programi tretmana, obrazovanje i radne aktivnosti uglavnom su orijentirani prema muškoj populaciji, što zatvorenicama uskraćuje prilike za rehabilitaciju i osobni razvoj.

U dosadašnjim istraživanjima neformalnog zatvorskog sustava u muškim zatvorima, ograničenja u posjedovanju određenih materijalnih dobara (posebno cigareta, kave, alkohola, bolje hrane) predstavljala su oblik lišavanja koji su većina zatvorenika teže ili lakše podnosili. Međutim, na temelju istraživanja Giallombarda (1966.) može se zaključiti da za žene u zatvoru Alderson (SAD), deprivacija materijalnih dobara prije svega znači gubitak osobnih stvari (odjeće, šminke, nakita itd.). Uskraćivanje osobnih dobara smatra se duboko deprivirajućim za većinu zatvorenica. Prema opisu situacije u zatvoru Alderson, izgleda da su druge potrebe zatvorenica relativno zadovoljene. Međutim, isto ne znači da u tom zatvoru ne postoje pojave, posebno u vezi s cigaretama kao sredstvom plaćanja, koje su primijećene u istraživanjima (Špadijer, 2009.). Heffernan (1972.) analizira deprivaciju materijalnih dobara i usluga u kontekstu stvaranja "alternativnih ekonomskih struktura" u neformalnom zatvorskome sustavu zatvor zadovoljava osnovne potrebe hrane, odjeće, toaletnih potrepština, duhana, poštanskih markica. Ipak, uvijek postoje dodatni zahtjevi za nabavku cigareta i svih navedenih predmeta. Dakle, svih navedenih dobara koja mogu pružiti dodatnu materijalnu ugodnost, zadovoljstvo ili priliku da se izrazi individualnost u odijevanju i ukusu. S obzirom na ograničene mogućnosti kupovine željenih

stvari, Heffernan (1972.) primjećuje da se stvara "unutarnji sustav razmjene" u kojem cigarete, kao i u drugim kaznenim institucijama, imaju ulogu novca (prema Špadijer, 2009.). Specifične potrebe zatvorenica su (PrisonLIFE, 2023.):

1. Zdravstvene potrebe:

- Fizičko zdravlje, uključujući ginekološke potrebe.
- Mentalno zdravlje, s naglaskom na visoku stopu mentalnih bolesti i poremećaja, posebno depresije.
- Problemi s ovisnostima (psihoaktivne supstance, alkohol) i prijenosnim bolestima (hepatitis C, spolno prenosive bolesti, HIV).

2. Majčinstvo:

- Psihološka potreba za kontaktom s djecom i obitelji, zbog deprivacije majčinstva.
- Potreba za dodatnim vještinama roditeljstva.

3. Iskustvo viktimizacije nasiljem:

- Potreba za sigurnim prostorom u zatvoru za pomoć i podršku u prevladavanju trauma i oporavku od viktimizacije.
- Jačanje kapaciteta za prepoznavanje nasilja i adekvatno reagiranje.

4. Socijalni kontakti i podrška:

- Redovan kontakt s djecom i obitelji, unatoč poteškoćama zbog financijskih problema i udaljenosti zatvora.
- Socijalna podrška tijekom i nakon kazne za uspješnu reintegraciju i socijalnu inkluziju.

5. Obrazovanje i stručno osposobljavanje:

- Stjecanje znanja i vještina za lakšu reintegraciju nakon izlaska.
- Osnaživanje žena i podržavanje njihove aktivne uloge u društvu.

Ove potrebe zahtijevaju rodno osjetljiv pristup tijekom izdržavanja kazne zatvora.

8. KRIMINALITET ŽENA

Veća sklonost prema riziku, agresivnosti, natjecanju i promiskuitetu kod muškaraca karakteristike su koje su logično povezane s većim sklonostima prema kriminalitetu. Žene su po stopi verbalne agresivnosti znatno sličnije muškarcima nego po stopi fizičke agresije, pa tako i statistički podaci pokazuju da su među počiniteljima kaznenih djela koja uključuju verbalnu agresivnost (npr. kaznena djela protiv časti i ugleda) žene proporcionalno mnogo zastupljenije nego kada je riječ o djelima koja obuhvaćaju fizičku agresivnost (npr. kaznena djela protiv života i tijela). Martinović (2011.) zaključuje da oblici ženskog kriminaliteta koji su zabilježeni u kaznenim statistikama ne odstupaju, na statističkoj razini, od modela ponašanja koji se očekuje na temelju istraživanja bihevioralnih znanosti (Jadrešin i Mustapić, 2014.). S obzirom na vrstu počinjenih kaznenih djela, među zatvorenicima prevladavaju počiniteljice imovinskih kaznenih djela (35%), zatim slijede kaznena djela protiv života i tijela (22%) te protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (19%) (Babić, Josipović i Tomašević, 2006.). Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (2021.) ukupan broj kaznenih djela koja su počinile žene (prijavljene, optužene i osuđene) u 2020. godini iznosi 5.347. Kaznena djela razvrstana su u sljedeće kategorije: kaznena djela protiv imovine: 1.482 (27,72%), kaznena djela protiv braka, obitelji i djece: 750 (14,03%), kaznena djela protiv osobne slobode: 694 (12,98%), kaznena djela protiv službene dužnosti: 593 (11,09%), kaznena djela protiv pravosuđa: 278 (5,20%), kaznena djela protiv krivotvorenja: 271 (5,07%), ostala kaznena djela: 262 (4,90%), kaznena djela protiv sigurnosti prometa: 237 (4,43%), kaznena djela protiv gospodarstva: 303 (5,67%), kaznena djela protiv života i tijela: 176 (3,29%), kaznena djela protiv javnog reda: 148 (2,77%), kaznena djela protiv zdravlja ljudi: 100 (1,87%), kaznena djela protiv opće sigurnosti: 36 (0,67%), kaznena djela protiv spolne slobode: 7 (0,13%), kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta: 6 (0,11%). Ovaj poredak jasno pokazuje kako su kaznena djela protiv imovine i dalje najčešća kod žena. Statistike iz područja fenomenologije ženskog kriminaliteta pokazuju da žene rjeđe čine kaznena djela koja uključuju elemente nasilja (u vezi s agresivnošću kao karakternom osobinom),

počinjenje u okviru grupe ili zločinačke organizacije (u vezi sa stvaranjem hijerarhije dominacije, tj. kompetitivnošću kao karakternom osobinom) i seksualno nasilje (u vezi sa sklonošću prema promiskuitetu kao karakternom osobinom). Žene su sklonije činjenju kaznenih djela nižeg rizika otkrivanja, za koja su propisane manje kazne i koja nose manji potencijalni dobitak (Martinović, 2011.). U literaturi se navodi da su zlostavljanje, siromaštvo i ovisnosti najčešći uzroci kriminala kod žena (Bloom, 1999.), pri čemu su žene češće same bile zlostavljane i imaju veću vjerojatnost za psihološke i psihijatrijske poremećaje u usporedbi s muškarcima (Teplin i sur., 1996.; Byrne i Howells, 2000.; Šućur i Žakman-Ban, 2004., prema Jadrešin i Mustapić, 2014.). Glede kaznenih djela važno je istaknuti kako je većina žena u zatvoru zbog nenasilnih kaznenih djela koja obuhvaćaju sitan kriminal i djela povezana s drogom, te su obično na izdržavanju kratkih vremenskih kazni. U slučaju žena koje su počinile nasilna djela, u mnogim državama članicama Europske unije žrtve su često osobe koje su im bliske, a koje su ih podvrgle nasilju. U istraživanju Jadrašin i Mustasić (2014.) polovica zatvorenica u uzorku osuđena je zbog kaznenih djela gospodarskog kriminaliteta (51%), slijede one osuđene zbog kaznenih djela protiv imovine - krađe, teške krađe (18%), zbog zlouporabe opojnih droga (13%), povrede dužnosti uzdržavanja maloljetnog djeteta te zapuštanja i zlostavljanja djeteta ili maloljetne osobe (8%), izazivanja prometne nesreće (3%), zatim ubojstva (uključujući ubojstva u pokušaju i pomaganju) (3%), prostitucije (2%) i uspostave ropstva i prijevoza robova (2%). Najvećem broju zatvorenica izrečena je kazna zatvora u trajanju od 1 do 2 godine (41%), zatim u trajanju do 1 godine (23%) i, u vrlo sličnom postotku, od 2 do 3 godine (22%), a manjem broju u trajanju od 3 do 4 godine (9%) i duljem od 5 godina (5%). Počinjenje kaznenog djela negira ili je prema njegovom počinjenju nedostatan kritičan najveći broj zatvorenica (38%), no gotovo je isto toliko njih prema počinjenju djela primjereno kritično (36%), dok je stav ostalih zatvorenica opisan kao indiferentan (26%). Kriminalni povrat za većinu zatvorenica procijenjen je kao neizvjestan (37%), za relativno sličan broj (33%) kao malo vjerojatan, dok je za njih 14% vjerojatan, odnosno za 16% vrlo vjerojatan. U nastavku se prikazuje statistika punoljetnih žena prijavljenih za kaznena djela prema najčešćem pojedinačnom kaznenom djelu i najčešćim vrstama kaznenih djela od 2016. do 2021. godine (Getoš Kalac i Bezić, 2023.).

Tablica 1. Punoljetne žene prijavljene za kaznena djela prema najčešćem pojedinačnom kaznenom djelu od 2016. do 2021. godine.

Kazneno djelo	Ukupno	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Krađa	3,688 (36%)	666 (32%)	644 (35%)	622 (36%)	628 (37%)	553 (37%)	575 (38%)
Prijetnja	3,199 (80%)	521 (82%)	566 (78%)	504 (79%)	515 (79%)	561 (81%)	532 (78%)
Zlouporaba položaja i službenih ovlasti	3,133 (93%)	447 (91%)	557 (93%)	518 (95%)	460 (90%)	558 (94%)	593 (97%)
Povreda prava djeteta	2,005 (50%)	244 (48%)	299 (45%)	281 (45%)	356 (52%)	408 (54%)	417 (57%)
Davanje lažnog iskaza	824 (43%)	137 (44%)	151 (46%)	164 (48%)	125 (42%)	119 (43%)	128 (37%)
Zlouporaba povjerenja u gospodarskom poslovanju	580 (30%)	115 (29%)	117 (33%)	79 (31%)	79 (33%)	104 (34%)	86 (32%)

Tablica 2. Punoljetne žene prijavljene za kaznena djela prema najčešćim vrstama kaznenih djela od 2016. do 2021. godine.

Kazneno djelo	Ukupno	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Žene prijavljene za sva kaznena djela	32,894 (100%)	5,695 (100%)	5,703 (100%)	5,345 (100%)	5,240 (100%)	5,347 (100%)	5,564 (100%)
Protiv imovine	10,327 (31%)	2,062 (36%)	1,834 (32%)	1,745 (33%)	1,708 (33%)	1,482 (28%)	1,496 (27%)
Protiv osobne slobode	4,020 (12%)	637 (11%)	725 (13%)	635 (12%)	648 (12%)	694 (13%)	681 (12%)
Protiv braka, obitelji i djece	3,971 (12%)	513 (9%)	662 (12%)	627 (12%)	683 (13%)	750 (14%)	736 (13%)
Protiv službene dužnosti	3,353 (10%)	489 (9%)	602 (11%)	548 (10%)	509 (10%)	593 (11%)	612 (11%)
Protiv pravosuđa	1,904 (6%)	310 (5%)	331 (6%)	339 (6%)	296 (6%)	278 (5%)	350 (6%)
Protiv gospodarstva	1,823 (6%)	402 (7%)	358 (6%)	251 (5%)	240 (5%)	303 (6%)	269 (5%)

9. IZAZOVI ŽENSKE POPULACIJE U OKVIRU PENALNOG SUSTAVA

Zaštita ljudskih prava bitna je tema u okolnostima zatvaranja jer se zatvaranjem osobi uskraćuje osnovno ljudsko pravo na slobodu, što za osobu znači ograničenje slobode kretanja, prava na slobodno udruživanje te prava na obiteljski život. Ograničavanje prava na obiteljski život u slučaju zatvaranja pogađa i članove obitelji koji nisu počinili kazneno djelo i imaju sva zajamčena ljudska prava (Knežević, 2014.). Postoji niz zajedničkih čimbenika koji su relevantni za situaciju zatvorenica diljem svijeta. Iako glavni razlozi i intenzitet ranjivosti i odgovarajuće potrebe zatvorenica mogu varirati od zemlje do zemlje, najčešći čimbenici obuhvaćaju sljedeće: izazove s kojima se u mnogim zemljama suočavaju u pristupu pravdi na jednak način kao i muškarci, postojanje prijestupa koji se primjenjuju isključivo ili nerazmjerno na žene, uključujući abortus ili "moralne zločine" poput preljuba, nedoličnog seksualnog ponašanja ili "bježanja", siromaštvo i ovisnost o muškim članovima obitelji kada je u pitanju novac i podrška, nerazmjerno visok postotak žena koje su žrtve seksualnog ili fizičkog zlostavljanja prije zatvaranja, visoku razinu potreba u vezi s mentalnim zdravljem, što je često posljedica nasilja u obitelji i seksualnog zlostavljanja, visoku razinu ovisnosti o narkoticima ili alkoholu, nisku razinu obrazovanja i visoku stopu nepismenosti, ekstremnu duševnu bol koju zatvaranje izaziva kod žena, što često dovodi do problema s mentalnim zdravljem ili pogoršanja postojećih mentalnih problema, seksualno zlostavljanje i nasilje nad ženama u zatvoru, veliku vjerojatnost kako žene imaju obveze i brinu se o djeci, obitelji i drugima, rodno specifične potrebe u vezi s higijenom i zdravstvenom zaštitom koje nisu zadovoljene na odgovarajući način, nedostatak rodno odgovarajućih stručnih programa i programa rehabilitacije u zatvoru, i stigmatizaciju, viktimizaciju i često napuštanje od strane obitelji (UNODC, 2015.). Mnoge žene su izložene rizičnim čimbenicima i prije samog uhićenja, kao što su siromaštvo, zlouporaba sredstava ovisnosti, obiteljsko nasilje, zlostavljanje u djetinjstvu ili prisustvo kriminalne povijesti u obitelji (Hungerford, 1993., prema Thompson i Harm, 2000.). Nadalje, žene zatvorenice u većem postotku prije dolaska u zatvor dožive seksualnu i psihičku traumu, boluju od psihičkih bolesti, zloupotrebljavaju sredstva ovisnosti, su beskućnice ili imaju medicinske probleme (Glaze i Maruschak, 2008.; Mumola i Karberg, 2006., prema Loper i Tuerk, 2011.). Osim toga, društvo je prema njima često mnogo okrutnije nego prema očevima koji su u zatvoru, smatrajući ih nekompetentnima i nedostojnima majčinstva (Kauffman, 2001.; Teather, Evans i Sims, 1997.;

Mignon i Ransford, 2012., prema Knežević 2014.). U zatvorima diljem svijeta primjećuje se porast broja zatvorenica, posebice majki. Prema podacima Uprave za zatvorski sustav (2013., prema Bašić, 2014.), od ukupnog broja zatvorenica 2012., gotovo polovica su majke s čak 134 djece odvojenih, dok su djeca na slobodi. Ovaj problem razdvajanja od voljenih osoba često se navodi kao jedan od glavnih izazova s kojima se suočavaju žene u zatvorima. Analizirajući istraživanja o zatvaranju žena Belknap (2001., prema Blanchette i Brown, 2006.) prati razvoj obrazaca ženskog zatvaranja i otkriva značajne razlike u iskustvima zatvaranja muškaraca i žena. Iako je zatvaranje postalo uobičajeni oblik kažnjavanja od 16. stoljeća, društvo ga nije potpuno prihvatilo sve do kraja 19. stoljeća. Belknap (2001., prema Blanchette i Brown, 2006.) identificira trajne probleme zatvaranja žena:

1. Velika geografska udaljenost žena u zatvorima od njihovih voljenih zbog dislociranosti i izoliranosti ženskih zatvora,
2. ograničene mogućnosti obrazovanja i zapošljavanja za žene u zatvorima,
3. nedostatak specijaliziranih tretmanskih programa za žene u zatvorima,
4. neuspjeh u razdvajanju mentalno bolesnih i ozbiljnijih počiniteljica kaznenih djela od manje ozbiljnih.

Unatoč povijesnom sažetku problema, autorica Belknap (2000.) primjećuje da nema značajnih promjena ni danas (prema Jadrešin i Mustapić, 2014.).

Zatvorenice iako su počiniteljice kaznenih djela poput muških zatvorenika, suočavaju se s drukčijim izazovima od muških zatvorenika nakon izlaska na slobodu (Čutura i Majdak, 2021.).

10. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

10.1. Uzorak

Sudionici relevantni za temu istraživanja bile su osobe zaposlene u Kaznionici u Požegi koje rade na programima tretmana zatvorenica (tri stručna djelatnika), kao i osobe zaposlene u Centru za dijagnostiku, Odjel za dijagnostiku koje predlažu uključivanje osoba osuđenih na kaznu zatvora dužu od šest mjeseci u opće i posebne programa tretmana (četiri stručna djelatnika). Nastavno tome u ovom istraživanju sudjelovalo je ukupno sedam sudionika različitih struka: psiholozi, socijalni radnici, pravnik, te politolog.

Tražena je dozvola Ministarstva pravosuđa i uprave, kao i dozvola ravnatelja Kaznionice u Požegi te upravitelja Centra za dijagnostiku. Pisana je zamolba za provođenje intervjua i ostvarenje prvog kontakta sa sudionicima istraživanja.

Nakon odobrenja, sudionicima ovog istraživanja pristupilo se putem elektroničke pošte pozivom za sudjelovanje u istraživanju. Poslano je pismo kojemu je bilo cilj upoznati sudionike s temom i svrhom istraživanja, najaviti dolazak ispitivača koji će obaviti ispitivanje, te unaprijed zahvaliti na suradnji. Ujedno, navela se svrha istraživanja, potreba za njihovim iskustvom i doprinosom, te detalji o postupku sudjelovanja. Naglašena je važnost njihove stručnosti i iskustva u unapređenju tretmana žena u zatvoru.

Glavni izazov bio je nedostatak dovoljnog broja zaposlenika koji provode programe tretmana i koji bi bili dostupni za provođenje intervjua. Ovaj nedostatak osoblja može imati negativan utjecaj na kvalitetu intervjua i pouzdanost prikupljenih podataka.

10.2. Postupak

Kvalitativno istraživanje usmjereno je na dublje cjelovito upoznavanje i razumijevanje fenomena ili stjecanje novih perspektiva o poznatim pojavama kroz proučavanje manjeg broja slučajeva

(Milas 2005.). U istraživanju je primijenjen dogmatski pristup analizi domaćeg zakonodavstva (zakonskih i podzakonskih akata), a naročito onih odredbi koje se odnose na tretman žena u zatvorskom sustavu. Najznačajniji zakonski i podzakonski akti koje se analiziralo su: Zakon o izvršavanju kazne zatvora (NN 14/21) i Pravilnik o tretmanu zatvorenika (NN 123/2021). U istraživačkom dijelu rada podaci su prikupljeni polustrukturiranim intervjuom koji istraživaču dopušta improvizaciju prilikom postavljanja pitanja kojima može potaknuti sudionike na davanje širokih odgovora (Milas 2005.).¹ Vrsta i oblik pitanja u polustrukturiranom intervjuu slijede orijentacijski vodič kako bi se osiguralo zadržavanje fokusa na temi istraživanja, a uključuju potpitanja kako bi se potaknulo sudionika na doticanje područja koja nije istaknuo. Vrijeme provedbe intervjuja je unaprijed zadano (Gillham, 2005.). Sudionici su bili osobe zaposlene u Kaznionici u Požegi koje sudjeluju u provođenju tretmana zatvorenica (socijalni radnik, psiholog i još 2 stručna djelatnika). Sudionicima ovog istraživanja pristupilo se putem elektroničke pošte pozivom za sudjelovanje u istraživanju. Prije toga zatraženo je odobrenje Etičkog povjerenstva Pravnog fakulteta u Zagrebu za provedbu istraživanja. U pozivu za istraživanje sudionicima je bilo navedeno tko provodi istraživanje, koji je cilj istraživanja, metoda prikupljanja podataka, opis sudionika istraživanja, te predviđeno vrijeme trajanja intervjuja. Navedeni su i etički aspekti o kojima se vodilo računa prilikom provedbe istraživanja. Osiguravanje etičnosti u istraživačkom postupku kvalitativnog istraživanja podrazumijeva niz koraka koji uključuju pripremu za provedbu istraživanja, samu provedbu i prikupljanje podataka te izvještavanje o rezultatima (Čorkalo Biruški, 2014.). U skladu s etičkim načelima, istraživač mora tražiti pristanak sudionika na provedbu istraživanja (Milas, 2005.). U ovom istraživanju etička načela bila su obrazložena i osigurana u razgovoru sa sudionicima prije početka svakog pojedinog intervjuja kao i u pismenom pozivu za sudjelovanje u istraživanju koji se slao putem elektroničke pošte. Podaci prikupljeni u ovom istraživanju koristili su se samo u svrhu ovog rada. Nezainteresiranost sudionika (stručnog osoblja) za sudjelovanje u istraživanju moglo je biti ograničenje ovog istraživanja. Nakon pristanka sudionika za sudjelovanje u ovom istraživanju, dogovorili smo vrijeme i odgovarajuće mjesto provođenja intervjuja (ili online provedba). Predviđeno trajanje intervjuja bilo je 20 minuta po sudioniku. Intervjui su provedeni sa svakim sudionikom individualno. Razgovor se snimao diktafonom na mobilnom uređaju te je istraživač tijekom vođenja intervjuja vodio bilješke o informacijama koje su bitne i na koje se želi posebno obratiti pažnja pri obradi podataka. Podaci

¹ Istraživači korištenjem metode polustrukturiranog intervjuja ostvaruju više kontrole nad temom i specifičnim interesima nego kod nestrukturiranog intervjuja, te nisu vezani ograničenjima u rasponu odgovora kao pri korištenju strukturiranog intervjuja.

dobiveni intervjuom bili su obrađeni metodom tematske analize koja podrazumijeva kategorizaciju podataka u određeni broj tema ili deskriptivnih kategorija te tako omogućava identifikaciju, analizu i izvještavanje o kodovima u kvalitativnim podacima (Braun i Clarke, 2006.).

Za potrebe istraživanja ovog specijalističkog završnog rada konstruiran je protokol intervjua. Protokol intervjua sastavljen je od 2 seta pitanja namijenjenih stručnim djelatnicima koji rade na tretmanu žena u Kaznionici u Požegi (Prilog 1) i stručnim djelatnicima Centra za dijagnostiku, Odjela za dijagnostiku (Prilog 2).

10.3. Etički aspekti istraživanja

U skladu s etičkim načelima tražen je pristanak sudionika na provedbu istraživanja. Sudionicima istraživanja priopćeno je sljedeće: podaci o cilju istraživanja, trajanju i načinu sudjelovanja, rizicima i mogućim dobitima od sudjelovanja u istraživanju te o njihovom pravu da bez posljedica mogu slobodno prekinuti svoje sudjelovanje kada god to žele. Sudionike se upoznalo s povjerljivosti njihovih podataka odnosno da njihovi osobni podaci neće biti naznačeni, kao i s načinom obrade podataka. U skladu s navedenim, etička su načela bila obrazložena i osigurana u razgovoru sa sudionicima prije početka svakog pojedinog intervjua kao i u pismenom pozivu za sudjelovanje u istraživanju koji se slao putem elektroničke pošte. Podaci prikupljeni u ovom istraživanju koriste se samo u svrhu ovog rada.

11. REZULTATI I RASPRAVA

11.1. Specifičnosti tretmana žena u Kaznionici u Požegi iz perspektive djelatnika/ica programa tretmana

Tablica 3.

Kategorije	Kodovi
Kaznena djela koja čine žene	Imovinska kaznena djela
	Gospodarski kriminal
	Kaznena djela s elementima nasilja
	Kaznena djela protiv života i tijela
	Kaznena djela protiv djece
Posebni programi tretmana za žene u Kaznionici u Požegi	Programi za ovisnike o drogama i alkoholu
	Program za razvoj roditeljskih vještina
	Program za počinitelje kaznenih djela s obilježjem nasilja
	Trening socijalnih vještina
	Ne ažuriranost podataka o posebnim programima koji se provode
Noviji programi tretmana	Program za počinitelje kaznenih djela s obilježjem nasilja
	Program za ovisnike o kockanju
	Rekonstrukcija postojećih programa tretmana
Kriteriji dodjele posebnih programa tretmana	Vrsta počinjenog kaznenog djela
	Osobni kapaciteti zatvorenice za praćenje programa
	Socijalna anamneza
	Podaci dobiveni tijekom dijagnostičke obrade

	Postupak dodjele
Najčešće dodijeljeni programi tretmana za kojima postoji najveća potreba	Program za razvoj roditeljskih vještina
	Programi za ovisnike o drogama i alkoholu
Prihvatanje posebnih programa tretmana	Motiviranost za pohađanjem programa
	Otpor prema programu za počinitelje kaznenih djela s obilježjem nasilja
Ideje za uvođenjem novih posebnih programa tretmana	Programi za razvoj radnih navika
	Programi za razvoj emocionalne inteligencije i komunikacijskih vještina
	Programi za počinitelje krađa
	Programi povezani sa sportom
	Nedostatak resursa za provođenje
Izazovi u radu sa zatvorenicama	Povezani s vrstom počinjenog kaznenog djela
	Povezani s osobinama ličnosti zatvorenica
Tretmansko osoblje	Savjetnici za tretman
	Vanjski suradnici
	Nedostatak stručnog kadra
Intenzitet provođenja programa tretmana	Ovisno o pojedinačnom programu
	Ovisno o organizacijskim mogućnostima
Posebni programi tretmana koje zatvorenice najviše polaze	Određeni sudskom mjerom
	Program za razvoj roditeljskih vještina
	Programi za ovisnike o drogama i alkoholu
Specifične potrebe žena	Održavanje kontakta s djecom
	Potreba za komunikacijom
	Potrebe s obzirom na biološke specifičnosti

Kaznena djela koja čine žene

Prema izjavama sudionika kaznena djela koja dominiraju kod zatvorenica u Kaznionici u Požegi su **imovinski delikti, kaznena djela s elementima nasilja, gospodarski kriminal, kaznena djela protiv života i tijela** (*"Imovinski delikti, kaznena djela protiv života i tijela, kaznena djela ubojstva i pokušaj ubojstva, nasilje, kaznena djela protiv djece."* (S1), *"Gospodarske krađe, to je najčešće - 60%."* (S2), *"Kaznena djela krivotvorenja isprave, zlouporaba položaja, utaja poreza ili carine, neisplata plaće. Nešto iz te kategorije."* (S4), *"Krađe, teške krađe i gospodarske prijevare. Ubojstva su malo rjeđa, uglavnom su to imovinski delikti."* (S6), *"Dominiraju imovinska kaznena djela, dakle različite krađe, prijevare, nakon toga zlouporaba opojnih droga, tj. preprodaja droga, onda gospodarski kriminal...neka kaznena djela s elementima nasilja."* (S7)), **te kaznena djela protiv djece** (*"Jako puno zatvorenica dolazi zbog povrede djetetovih prava i dolazi ih zbog zapostavljanja i zapuštanja djece. Inače ima ih svih vrsta kaznenih djela, od ubojstava...i krađe su česte."* (S3), *"To je zanemarivanje djece i gospodarski."* (S5)).

Posebni programi za zatvorenice

Sudionici su naveli posebne programe za zatvorenice koji se provode u Kaznionici u Požegi kao što su **programi za ovisnike o drogama i alkoholu, program za razvoj roditeljskih vještina, program za počinitelje kaznenih djela s obilježjem nasilja** (*"Znači liječenje ovisnosti od alkohola, liječenje ovisnosti o drogama, zatim NAS program za osobe koje su počinile nasilnička djela, zatim Zatvorenik kao roditelj odnosno edukativno-razvojni program."* (S2), *"Imali smo za alkoholičare, za ovisnike o drogama, imali smo Socijalne vještine i imamo dosta toga. Onda Roditeljstvo, ima tu programa. Ima i PORTOS koji kolegica provodi. Konstantni su rad s alkoholičarima i Roditeljstvo sa zatvorenicama koje imaju djecu ili su čak počiniteljice kaznenog djela prema djeci."* (S3), *"Pa imamo alkohol, imamo droge, imamo odgovorno roditeljstvo."* (S5), *"To su posebni programi koji se provode u sustavu, koji su organizirani, strukturirani, programirani. Ne znam da li da vam nabrojim svih 10 ili 11 koliko ih već ima, jer ih već imate negdje popisano. Ali mi možemo u pravilu predlagati sve...individualno, grupno, kroz savjetovanje, to sad već ovisi naravno o svakoj pojedinoj situaciji. Ali znači liječenje ovisnosti, rad na kontroli agresivnog ponašanja, roditeljske vještine, trening socijalnih vještina i tako, različiti programi na te teme."* (S7)), **te trening socijalnih vještina koji se prethodno provodio**

*("PORTOS, to je za osobe koje imaju problema s ovisnošću o drogama, NAS to je posebni program za počinitelje nasilnih kaznenih djela i za one koji imaju izrečenu mjeru psihosocijalnog tretmana. Imamo Klub liječenih alkoholičara i Klub liječenih ovisnika. Imamo Zatvorenik kao roditelj, to je razvojno edukativni program koji potiče razvoj roditeljskih vještina. I kolega je educiran za radionicu, zove se Trening socijalnih vještina, ali trenutno zato što nas je malo nismo u mogućnosti to provodit pa nadam se da će u nekom periodu to provodit." (S1)). Naglašeno je da **sustav nema ažurirane podatke o programima koji se provode**, s najnovijim informacijama datiranim iz 2021. godine. *("Na to pitanje ne znam odgovor jer nemamo ažurirane podatke o programima koji se provode u kaznionicama i zatvorima. Zadnje podatke koje imamo su iz 2021. godine." (S4)).**

Noviji programi tretmana

Najnoviji program tretmana koji se provodi u Kaznionici u Požegi prema izjavama sudionika je **program za počinitelje kaznenih djela s obilježjem nasilja** - NAS, uveden zbog povećanja nasilja u obitelji i češćeg prijavljivanja takvih slučajeva *("Pa od novijih je po meni NAS program koji je među zadnjima. Vjerojatno sa povećanjem nasilja u obitelji ili povećanjem tim što se sad daleko više kažnjava odnosno prijavljuje." (S1), "Najnoviji koji se ovdje provodi je za nasilnike, počinitelje nasilnih kaznenih djela jer smo to najzadnje završili edukaciju za to, pa onda eto recimo da je najnoviji. A mislim najnoviji koji je napravljen ako je to bilo pitanje, onda je to za ovisnike o kockanju." (S2)).* Iako je spomenut **program za ovisnike o kockanju**, uveden zbog porasta kaznenih djela povezanih s kockanjem, trenutno se ne provodi jer nema dovoljno zatvorenica koje bi bile obuhvaćene tim problemom. *("Zadnje je uveden tretman ovisnika o kocki pošto se počelo pojavljivat sve više zatvorenika koji su činili kaznena djela zbog ovisnosti o kocki i nadoknadi onog novca koji su izgubili kockanjem. Recimo imovinski delikti zbog kockarskih dugova i slično. Sad opet ne znam na terenu da li su uspjeli formirat grupe, da li su neki od tih programa provedeni ili je to još u začetku." (S4)).* Ujedno, već **postojeći posebni programi** su u posljednje vrijeme **restrukturirani** *("Možda čak iza NAS-a, to je ovaj psihosocijalni tretman s nasilnicima, mislim da su restrukturirani programi tretmana ovisnosti o drogi i alkoholu, jer sad imamo dvije vrste programa...prepoznata je potreba da se programi restrukturiraju." (S7)).*

Kriteriji dodjele posebnih programa tretmana

Prilikom dodjele posebnih tretmana sudionici ističu da se uzimaju u obzir različiti kriteriji dodjele. To uključuje **vrstu počinjenog kaznenog djela, osobne kapacitete zatvorenice za praćenje programa** (*"Uzima se u obzir vrsta kaznenog djela, njeni osobni kapaciteti da li može pratit program."* (S4)), **socijalnu anamnezu** koja obuhvaća stanje u obitelji i druge relevantne **podatke dobivene tijekom dijagnostičke obrade** (*"Recimo ako je ona ukrala nešto zbog krađe je tu, ali vidimo i da zanemaruje djecu, onda ćemo mi nju ubaciti i na to odgovorno roditeljstvo iako to nije vezano za kazneno djelo... Svakako kazneno djelo, dakle moramo vidjet kazneno djelo i socijalnu anamnezu, stanje u obitelji kakvo je."* (S5), *"Na osnovu nama svih hetero podataka koji su nam dostupni ali i onih podataka do kojih dođemo tijekom dijagnostičke obrade."* (S7)). Sukladno izjavama sudionika, odluka o dodjeli programa tretmana donosi se na temelju holističkog pristupa koji uključuje sve dostupne informacije o zatvorenicama.

Sudionici navode da dodjeli posebnih programa tretmana prethodi **postupak dodjele** odnosno provodi se interdisciplinarna dijagnostička obrada zatvorenica koja uključuje pravne, socijalne i psihološke aspekte. Svaki stručnjak pristupa analizi na svoj način: pravnik se fokusira na pravnu stranu kaznenog djela i prethodne osude, socijalni radnik na obiteljske i socijalne okolnosti, dok se psiholozi bave procjenom psihičkih poremećaja, ovisnosti i drugih psiholoških faktora. Konačna odluka o uključivanju u posebne programe donosi se timski, uzimajući u obzir sve prikupljene podatke i preporuke svakog člana tima (*"Dijagnostički postupak se provodi tako da pravnik obrađuje kazneno djelo s pravne strane, socijalni radnik se fokusira na ovaj socijalni dio, obitelj, funkcioniranje i posao, a mi psiholozi se fokusiramo na anamnezu psihičkih poremećaja, problem ovisnosti, procjenu suicidalnih rizika, radimo procjenu ličnosti, intelektualnog funkcioniranja."* (S4), *"Dakle naš stručni tim donosi odluku o tome. Svi troje razgovaramo sa zatvorenicom i na temelju tog razgovora donosimo neku odluku koji ćemo posebni program za nju predvidjeti."* (S5), *"U Centru za dijagnostiku vrši se dijagnostička obrada, znači psiholog, socijalni radnik i pravnik, svako ima svoju domenu ispitivanja. Dakle, ja kao pravnik gledam njegovo kazneno djelo, gledam kaznu, ranije osuđivanje, da li je bio osuđivan. Mi gledamo da li ima još koji postupak u tijeku obzirom da znamo da se žene uglavnom upućuju u Požegu. Međutim ima iznimaka, kod psihijatrije se zna da ide u zatvorsku bolnicu."* (S6), *"Dakle mi u Centru radimo jednu interdisciplinarnu dijagnostičku obradu zatvorenika i*

uzimamo u obzir sve elemente koji su nama dostupni. Pri tome i nalaz i mišljenje psihologa, nalaz i mišljenje socijalnog radnika i pravnika, svatko sa svog aspekta prikuplja podatke. Svatko donosi svoj pojedinačni nalaz i mišljenje i nekakvu preporuku da li treba zatvorenika uključiti u neki od posebnih programa i onda timski odlučujemo." (S7)).

Najčešće dodijeljeni programi tretmana za kojima postoji najveća potreba

Na temelju izjava sudionika, najčešće dodijeljeni posebni programi tretmana za kojima postoji najveća potreba sudionici navode **program za razvoj roditeljskih vještina** ("Najveća potreba je za roditeljske vještine. One se i najradije uključuju u to i najviše ih ima problema s roditeljskim vještinama. I naravno da je potreba ovisnica da se uključe ali njih nema toliko niti o alkoholu niti o drogama pa onda je veća potreba za tim edukativno-razvojnim programom, a tu se i dobrovoljno uključuju." (S1), "Možda program jačanja roditeljskih vještina, jedino čega se sad mogu sjetiti da bi možda mogao biti." (S4), "A najčešće je odgovorno roditeljstvo, žene koje su zanemarile na bilo koji način svoju djecu." (S5), "Dominantno za žene, dakle ono što mi predlažemo je, sigurnosna mjera obveznog liječenja ovisnosti o drogi, možda u nešto manjoj mjeri obveznog liječenja od alkoholizma. I ima sad žena nešto više koje se pojavljuju kao počiniteljice, možda ne klasičnog obiteljskog nasilja, ali zanemarivanja djece...i onda ih uključujemo u taj program Zatvorenik kao roditelj, tu sigurno postoji visoka potreba kod svih žena." (S7)), te **programi za ovisnike o drogama i alkoholu** ("Pa uglavnom je najveća potreba za liječenjem ovisnosti od alkohola i droga, jer to u biti nekad su djela počinjena pod utjecajem alkohola i droga. Recimo mogu bit kaznena djela imovinski delikti ali su vezani za ovisnost o drogama, jer potreba za drogom znači i velik iznos novca. Znači ne mora bit kazneno djelo vezano za drogu ali je posljedica upravo ovisničkog ponašanja." (S2), "Pa uglavnom ova tri programa, to su alkoholičari, ovisnici o drogama i roditeljstvo. Mislim da je to najveća potreba i da je to nešto što je konkretno. Ovo drugo to je sve onako, odnosno ponekad zatvorenice shvaćaju ove druge programe na razini zabave, pomalo zabave (smijeh) da im prođe vrijeme ugodnije." (S3), "To je uglavnom, mislim psihosocijalni tretman, da je to najviše koliko sam ja mogla vidjeti." (S6), "S obzirom na strukturu kaznenih djela sigurno je najviše predlagan program tretmana s ovisnicima o drogama...i vjerojatno u određenoj mjeri, taj program Zatvorenik kao roditelj." (S7)).

Prihvatanje posebnih programa tretmana

Posebni program tretmana kojemu zatvorenice najviše **pružaju otpor je program za počinitelje kaznenih djela s obilježjem nasilja**. Sudionici navode da se rijetko tko dobrovoljno uključuje u ovaj program, često zbog otpora prema identifikaciji s nasiljem ili drugih osobnih razloga (*"Najveći otpor je prema NAS jer se niti jedna od njih ne doživljava kao nasilnicom i tu nam se grupa najviše osipala i bio je najveći otpor prema uključivanju."* (S2)). Iako ponekad izražavaju otpor ili nedosljednost u stvarnoj suradnji, većina zatvorenica pokazuje **motivaciju za sudjelovanje u posebnim programima tretmana**. Žene u zatvorima često se čini da su suradljivije u takvim programima u usporedbi s muškarcima (*"Ne budu one u prosjeku gledajući u nekom otporu. Više netko zbog lijenosti odustane ako je već odustao, nego zbog nekog otpora da ne bi želio ići. Čak ako netko nije motiviran dosta ga dugo zadržimo još uvijek da ide. Tako da nije tu bilo nekog, da oni neki program ne vole."* (S3)), *"U trenutku kada ih mi procjenjujemo većina ih je spremna na suradnju odnosno pokazuju motivaciju za uključivanjem u tretman. Ali prema nekakvim povratnim informacijama ponekad se dogodi da u stvarnoj situaciji odbiju taj tretman odnosno nama prividno zadovolje formu, a kasnije..."* (S4), *"Ja koliko znam ne pružaju, oni uglavnom vole te programe. To je znak da nisu u ćelijama, to je znak da su u nekom kontaktu s nekim voditeljima, s nekim drugim članovima neke grupe. Ja koliko znam nisu u otporu, inače zatvorenici nisu u otporu. Možda mali neki otpor postoji, ali nije u velikoj mjeri sigurno. Vole te grupe po mom iskustvu."* (S5), *"Žene su puno suradljivije u odnosu na zatvorenike i puno više će sudjelovati u raznim aktivnostima koje nudi Kaznionica, a takva je i atmosfera i psihosocijalna klima tamo. Nama ovako sa strane izgleda da žene sudjeluju bez nekih većih problema."* (S7)).

Ideje za uvođenjem novih posebnih programa tretmana

Sudionici istraživanja navode da bi bilo potrebno uvesti **program za razvoj radnih navika** (*"Moram malo razmisliti s obzirom da iz ove situacije u kojoj se nalazimo gdje smo je stvarno teško pomišljati na još neke, zbog toga što i ove koje imamo mislim da su kvalitetni ali nije moguće provoditi jer nas je stvarno malo. To bi bili ovako više edukativni programi jer dosta osoba nema razvijene radne navike, tako da možda u tom smjeru ići."* (S1)), **program za razvoj emocionalne inteligencije i komunikacijskih vještina** (*"Pa mislim da bi nekako bilo najkorisnije te neke komunikacijske vještine, asertivnost i te takve neke stvari, kako se zauzet za*

sebe, kako se izborit za sebe, upravljanje nekim vremenom, ciljevima, preuzimanje odgovornosti...nedostaje im emocionalne inteligencije, pa zapravo, e to bi onda bio odličan naziv...Razvoj emocionalne inteligencije, eto." (S2)), **program za počinitelje krađa** ("Pa ne znam, uopće nema programa za krađu, niti ja nemam ideju kakav bi to program bio, ali se uvijek pitam zašto ove koji krađu nigdje ne šaljem. Dakle šaljem nasilnike, šaljem alkoholičare, droge, sve žive prijestupnike ali ove koji krađu njega ne šaljem nigdje. Mislim da bi to trebalo jer jako je puno krađa ali da imam neku ideju kako bi taj program trebao biti, nemam." (S5)), **program povezan sa sportom** ("Meni je bilo zanimljivo u jednoj suradnji s kolegama iz Španjolske...oni uključivanje u sportske aktivnosti zapravo tretiraju kao posebni program u kojemu ti zapravo ciljano uključuješ zatvorenika u sportske aktivnosti i postavljaš cilj, da će kroz njegovu sportsku grupnu aktivnost on naučiti kontrolirat svoje ponašanje, naučit kontrolirat impulse, naučit na socijalno poželjan način izrazit agresivnost. Dakle sve su oni to lijepo tako posložili, ali kroz sportsku aktivnost, sigurno ima smisla. Naprosto drugačije je, s nekim ljudima ti možeš sigurno uspješnije raditi na taj način nego kroz ovaj neki naš posebni program." (S7)). No, sudionici ističu da je **nedostatak resursa za provedbu** istih ograničavajući faktor ("Pa gledajte svaki taj oblik rada može biti pozitivan, mislim, nije tu nešto sad da i nedostaje njima. Ne treba ih se ni pretrpati s tim jer onda ne kritički upadaju u te trijaže, ne budu baš dobre. Treba dovoljan broj ljudi da može na adekvatan način pristupiti zatvorenicama kao osobama i raditi s njima individualno." (S3), "Mislim da programa imamo dovoljno, više je problem to što nemamo ljudi koji bi ih provodili i to što oni su ponekad toliko kratko na izdržavanju kazne da ih se ne stigne uključiti. Znam napisati da predlažem individualni rad, savjetodavni rad s ciljem jačanja adaptivnih mehanizama suočavanja sa stresom i životnim teškoćama jer ih zatvorenica nema. To je ono što ne bi spadalo ni u jedan program direktno ali bi se moglo odraditi individualno kroz savjetodavni rad pogotovo ako je kazna kraća i ne može se uključiti u program." (S4)).

Izazovi u radu sa zatvorenicama

Sudionici istraživanja navode da izazovi u radu sa zatvorenicama ponekad ovise o **vrsti počinjenog kaznenog djela**. Najveći trud se često ulaže u resocijalizaciju zatvorenica koje su počinile kaznena djela s obilježjem nasilja, posebice prema djeci, što zahtijeva osjetljiv pristup i potpunu rehabilitaciju ("Možda si najviše naravno damo truda pri radu sa zatvorenicama koje su

počinile kaznena djela s elementima nasilja, pogotovo prema djeci. Tako da je to ono što je najosjetljivije i resocijalizacija bi trebala biti u potpunosti." (S1), "Možda je zahtjevnije recimo, počinitelji ubojstava koji imaju duge kazne, to je poseban vid rada, jer dugu kaznu treba znati podnijeti i s njima komunicirati i usmjeravat ih da izdrže, jer često su kod njih krize." (S3)). Ujedno, sudionici navode da su izazovi u radu sa zatvorenicama često **povezani s osobinama ličnosti** pojedine osobe više nego uz specifičnost kaznenog djela koje je počinila ("Svako kazneno djelo odnosno svaka osoba je za sebe i specifična i svako kazneno djelo je specifično." (S1), "Jako teško je izdvojiti na taj način nekog zato što nije vezano za kazneno djelo nego za karakteristike ličnosti i onda ne mogu reći da su najteže za rad one koje su ubile nekog jer nisu, nego nije povezano s kaznenim djelom ni na koji način nego sa osobinama pojedinca." (S2), "Moram malo razmisliti, jer gledajte ne ovisi često o kaznenom djelu što će biti izazov više ovisi o karakteru osobe." (S3)). Individualni pristup i razumijevanje osobina i karaktera zatvorenica ključni su za uspješnu podršku i rehabilitaciju.

Tretmansko osoblje

Prema izjavama sudionika programe tretmana provode **savjetnici za tretman**, pri čemu trenutno jedan od njih provodi programe tretmana u Kaznionici u Požegi zbog **nedostatka stručnog kadra**. Posebne programe tretmana provode socijalni radnici, socijalni pedagozi i psiholozi, pri čemu se ističe potreba za stručnjacima različitih profila. ("Savjetnici za tretman. Imamo dva savjetnika, a jedan samo provodi zato što drugi nema adekvatnu struku." (S1), "Posebne programe mogu provoditi tri struke: socijalni radnik, socijalni pedagog i psiholog. Ja sam jedina od tih triju struka i onda je 'ko provodi: ja (smijeh)." (S2)). Unutar kaznionice, većina programa se provodi od strane internog osoblja, uz povremenu suradnju s **vanjskim suradnicima** ("Mahom mi koji radimo ovdje. Kolegica sad ima tih programa, ja sam Socijalne vještine provodio. Kolega koji je nedavno otišao, koji je raspoređen u ovaj novi muški odjel, on je radio Roditeljstvo. Tako da uglavnom mi provodimo, bude tih nekih još vanjskih suradnika kao što je bio Mindfulness." (S3)).

Intenzitet provođenja tretmana

Intenzitet provođenja posebnih programa varira **ovisno o pojedinačnom programu tretmana i organizacijskim mogućnostima**. Posebni programi tretmana poput Zatvorenik kao roditelj, PORTOS za ovisnice o drogama i NAS program za počinitelje kaznenih djela s obilježjem nasilja obično uključuju jednu radionicu tjedno tijekom određenog broja tjedana, ali realizacija programa može varirati ovisno o trenutnim organizacijskim izazovima, uključujući nedostatak tretmanskog osoblja (*"Pa ovisno o program. Neki zahtjeva jedan, neki dva puta, al' naravno ovisi o organizacijskim mogućnostima pošto je samo jedan savjetnik koji provodi. Recimo NAS program, to kolegica provodi pa jednom ili dvaput tjedno, ovisi kažem sve organizacijski koliko je moguće. Stvarno ima puno posla i jednostavno nije moguće. Sada u ovim trenucima kako smo ovaj ostali bez dva savjetnika teško je sve realizirat što je potrebno."* (S1), *"Znači to nije konstanta nego u određenom periodu imamo pojedini program i onda je to jednom tjedno. Nije da sad cijelu godinu i cijelo vrijeme idu na bilo koji program, nego svaki program ima određeno trajanje, to su strukturirani programi. Zatvorenik kao roditelj ima 14 radionica, PORTOS za ovisnice o drogama ima 17 radionica, NAS za nasilnike ima 16 radionica, pa bi to onda bilo jedna radionica tjedno pa toliko tjedana. S tim da su tu KLO i KLA, koji bi trebali biti neka konstanta ali sve ovisi o organizacijskim mogućnostima."* (S2), *"Pa kad se radi uglavnom to bude jedanput tjedno."* (S3)). Ovi rezultati ukazuju na prilagodbu rasporeda i intenziteta programa prema specifičnim potrebama i resursima Kaznionice u Požegi.

Posebni programi tretmana koje zatvorenice najviše polaze

Najviše pohađani programi tretmana među zatvorenicama su prema izjavama sudionika obično **određeni sudskom mjerom** (*"Pa većina programa je izrečena sudskom mjerom, znači u tom slučaju su obvezne pohađati određene programe."* (S1), od onih izrečenih preporukom stručnog tima, izdvaja se **program za razvoj roditeljskih vještina**, koji je najpopularniji među zatvorenicama. Također to su **programi za ovisnike o drogama i alkoholu**, iako je njihova provedba sve više individualna zbog nedostatka osoblja u Kaznionici u Požegi (*"Najviše kao što sam rekla su zainteresirane, žele se uključiti i imamo najveći broj, je taj edukativno-razvojni program Zatvorenik kao roditelj."* (S2), *"Ova tri koja sam rekao (alkoholičari, ovisnici o drogama i roditeljstvo), to su konstante i mislim da je trenutno PORTOS. Bilo je još programa*

protiv nasilja, NAS program i tako. Međutim sad se češće to provodi individualno jer nas je premalo, doista nas je premalo. Mi ni one osnovne zakonske obveze ne stižemo praktično više na vrijeme. Posebno s obzirom na specifičnost populacije koja je ovdje." (S3)).

Specifične potrebe žena

Vezano uz specifične potrebe žena u Kaznionici u Požegi sudionici ističu važnost **održavanja kontakta s djecom**. Žene također pokazuju intenzivniju **potrebu za komunikacijom** tijekom tretmana, naglašavajući važnost da budu saslušane i da se pristupi njihovim potrebama s većom taktičnošću. Osim toga, **potrebe s obzirom na biološke specifičnosti** koje zahtijevaju poseban pristup i pažljivo razumijevanje. (*"Specifične potrebe samim time što su žene. Znači razlika je ako mislite na osnovne potrebe ili naravno da se razlikuju od muških koji su jednostavniji u tim nekim stvarima. A njihove potrebe su prvenstveno recimo ako gledamo kontakte s djecom. Za one koje su zadržale kontakt s djecom i koje žele održavat, jer znamo da ih je dosta koje su kaznena djela u odnosu na djecu počinjena." (S1), "One kao što sam rekla imaju potrebu za razgovorom, imaju potrebu za nekim dodatnim vještinama, za osposobljavanjima." (S2), "Pa gledajte, žene imaju fizičke potrebe koje se razlikuju od muških i u detalje ne bih išao, zapravo jer je to jasno ja mislim i na to treba obratiti pozornost. Zatim, žene drukčije reagiraju nego muški. One traže puno više komunikacije, to je ono što je na tretmanu, znači treba znati da one traže puno više komunikacije i da treba imati puno više taktičnosti u pristupu i traže da ih se sasluša. One ne traže uvijek savjet, traže da ih se sasluša i malo se teže s njima dogovoriti oko nečega." (S3)).*

11.2. Učinci određenih tretmana na ponašanje zatvorenica u Kaznionici u Požegi koje djelatnici/ce programa tretmana uočavaju

Tablica 4.

Kategorije	Kodovi
Učinkovitost programa tretmana	Nedostatak povratnih informacija
	Niska stopa sudjelovanja
	Pozitivan učinak programa za ovisnike o drogama i alkoholu
Mjerni instrumenti procjene	Evaluacijski upitnici za procjenu zadovoljstva polaznika
	Evaluacija posebnih programa tretmana u tijeku

Učinkovitost programa tretmana

Izjave sudionika istraživanja pokazuju da postoji značajan **nedostatak povratnih informacija** o dugoročnim ishodima posebnih programa tretmana, što otežava procjenu njihove stvarne učinkovitosti (*"Sad vezano za ove roditeljske vještine jako teško je znat njegovu učinkovitost ili ostalo kad one postanu ponovo roditelji tek kad izađu van, onda mi tu povratnu informaciju nemamo."* (S2), *"Mi ne provodimo te programe, ne dobivamo povratne informacije tako da ne mogu pričat o učinkovitosti nekog programa. Do mene nije došao feedback."* (S4), *"Mi nemamo takvu informaciju. Mi njih pošaljemo tamo i tamo se to provodi, nemamo povratnu informaciju."* (S5), *"To apsolutno nemamo. To tek kad ode na izvršenje kazne, pa kad završi, pa kad vidimo ima li recidivista ili ne."* (S6)). Od posebnih programa tretmana koji se provode u Kaznionici u Požegi **programi za ovisnike o drogama i alkoholu** percipirani su od strane sudionika istraživanja kao djelotvorniji u poticanju zatvorenica na promjenu ponašanja (*"Ha teško je reći jer ne možemo pratit kad one napuste kaznionicu. Međutim smatram da ovaj period koji provedu u kaznionici, ako je to ovisnost o alkoholu ili drogama, da ipak apstinencija koja je za vrijeme boravka u kaznionici utječe na resocijalizaciju. Nemamo mogućnosti praćenja njih nakon što napuste*

kaznionicu jer su tad slobodne osobe i tad izdrže svoju kaznu. Jedino znamo za one koje su povratnice, onda tu vidimo one koje nisu uspjele održat apstinenciju ili korigirat svoje ponašanje." (S1), "Mislim ovaj s alkoholičarima da ima najviše nekog efekta, da počnu razmišljati malo...(S3), "Rekla bi da je PORTOS zato što je jako dobro napravljen i osmišljen. Imma nekoliko radionica koje ovisnima o drogama stvarno dobro sjednu i potaknu ih na razmišljanje. Ne možemo reći da sad svi koji su prošli da su izliječeni, da se nikad nisu vratili konzumiranju, ali mislim da je on nekako najdjelotvorniji (S2)). Međutim, i ovdje praćenje dugoročnih rezultata ostaje izazov zbog nedostatka podataka nakon što zatvorenice napuste kaznionicu. Sudionici navode da prosječno, oko 10% ukupnog broja zatvorenica sudjeluje u nekom od programa tretmana odnosno u prosjeku između 5 do 10 zatvorenica sudjeluje u programima tretmana ("Od ukupnog broja recimo u postotku 10 %." (S1), "Trenutno jedini program koji se provodi je za počinitelje nasilnih kaznenih djela i trenutno ih ima 5." (S2), "Uglavnom bude ih u prosjeku mislim negdje, nemam točan uvid, bude ih barem 5-10 u prosjeku. Po iskustvu kad sam ja radio to." (S3)). Ovi podaci pružaju uvid u relativno **nisku stopu sudjelovanja zatvorenica u posebnim programima tretmana** te ukazuju na potrebu za daljnjim razmatranjem kako povećati uključenost i učinkovitost programa.

Mjerni instrumenti

Sudionici navode da je mjerni instrument procjene učinkovitosti posebnih programa tretmana **evaluacijski upitnik za procjenu zadovoljstva polaznica** određenog programa tretmana. ("Svaki program koji je strukturiran ima ulazni i izlazni upitnik koji se onda logično primjenjuje na početku i na kraju. Trenutno mislim da se provodi evaluacija tih provedenih programa koji su se provodili unazad 5,7 godina ne znam koliko. (S2), "Ovdje ne koristimo mjerne instrumente procjene, to ne koristimo. Ili barem ja nisam, uglavnom polaznici ispunjavaju upitnike na početku i na kraju, to je jedino što imamo baš ono konkretno. To je zadovoljstvo programom, radom i tako." (S3), Načelno mi naravno na svim programima primjenjujemo evaluacijski upitnik, zatvorenici su u pravilnu zadovoljni programom koji su završili i koji su prošli, ali pretpostavljam da ovi projekti ipak uzimaju u obzir i neke druge mjere, a ne samo zadovoljstvo polaznika, nego i njegovo buduće ponašanje." (S7)). Ujedno, sudionici navode kako je **u tijeku evaluacija posebnih programa tretmana** ("Ono što ja znam da je trenutno u tijeku su projekti, dakle

Ministarstvo, Uprava za zatvorski sustav organizira natječaj i rad s udrugama i trenutno su u fazi evaluacije svi posebni programi...(S7), Uglavnom sve evaluacijske upitnike na kraju kad provedemo jedan ciklus šaljem u Ministarstvo u Središnji ured koji onda boduje to i donosi neke zaključke, to je trenutno čini mi se ili je gotovo ili se provodi." (S2), Dok su zatvorenici zadovoljni posebnim programima tretmana prema dostupnim evaluacijama, nedostatak podataka o njihovom ponašanju nakon izlaska iz kaznionice ostavlja pitanje o stvarnom utjecaju tih programa na resocijalizaciju i smanjenje recidivizma. Ovi rezultati naglašavaju potrebu za sustavnom evaluacijom učinkovitosti programa u kaznenopravnom sustavu te upućuju na trenutne napore Ministarstva pravosuđa i uprave u tom smjeru.

11.3. Rasprava

Rezultati istraživanja pokazuju da su najčešća kaznena djela među zatvorenicama u Kaznionici u Požegi imovinska kaznena djela, poput krađa i prijevара, gospodarski kriminal, kaznena djela protiv života i tijela, uključujući ubojstva i pokušaje ubojstva, kaznena djela s obilježjem nasilja, kao i kaznena djela protiv djece. Ovi rezultati se poklapaju s općim trendovima kriminaliteta među ženama u mnogim zemljama, gdje imovinski delikti i gospodarski kriminal često dominiraju zbog socioekonomskih faktora poput siromaštva i nezaposlenosti.

Iako su izazovi u radu češće povezani s osobinama ličnosti nego s vrstom počinjenog kaznenog djela, sudionici ističu da se najveći trud ulaže u resocijalizaciju zatvorenica koje su počinile kaznena djela s obilježjem nasilja, posebno prema djeci. Ovaj rad zahtijeva osjetljiv pristup i potpunu rehabilitaciju. Također, rad s počiniteljicama teških kaznenih djela poput ubojstava, koje često imaju duge kazne, zahtijeva poseban pristup. Velika potreba zatvorenica za razgovorom značajno otežava rad zbog administrativnih i drugih obaveza koje su prisutne.

Programi tretmana za zatvorenice uključuju PORTOS za ovisnike o drogama, NAS za počinitelje kaznenih djela s obilježjem nasilja, Klubove liječenih alkoholičara i ovisnika o drogama, te program Zatvorenik kao roditelj za razvoj roditeljskih vještina. Međutim, postoji manjak sustavne evaluacije učinkovitosti ovih programa. Iako djelatnici prepoznaju važnost programa poput Zatvorenik kao roditelj, nedostatak formalnih evaluacija otežava procjenu njihovog stvarnog

utjecaja na smanjenje recidivizma i poboljšanje roditeljskih vještina zatvorenica nakon izlaska iz zatvora.

Kao što je prethodno navedeno sudionici istraživanja identificirali su nekoliko posebnih programa za zatvorenice, uključujući Trening socijalnih vještina koji se prethodno provodio u kaznionici. Međutim, naglašeno je da nema ažuriranih podataka o programima koji se provode u kaznionicama i zatvorima, s najnovijim informacijama iz 2021. godine.

Kriteriji za dodjelu posebnih programa tretmana u Kaznionici u Požegi uključuju vrstu počinjenog kaznenog djela, osobne kapacitete zatvorenice za praćenje programa, socijalnu anamnezu (uključujući stanje u obitelji) te druge relevantne podatke dobivene tijekom dijagnostičke obrade. Odluke se donose na temelju holističkog pristupa koji uključuje sve dostupne informacije o zatvorenicama.

Prema izjavama sudionika većina zatvorenica pokazuje motivaciju za sudjelovanje u programima tretmana, iako ponekad iskazuju otpor ili nisu dosljedne u suradnji. U usporedbi s muškarcima, žene su u pravilu suradljivije, no mnoge od njih pružaju otpor programu za počinitelje kaznenih djela s obilježjem nasilja (NAS). Teško se poistovjećuju s počinjenim nasilnim djelima, što otežava njihovo sudjelovanje u programu. NAS je jedan od novije uvedenih programa tretmana, dok se novi program za ovisnike o kockanju ne provodi jer zatvorenice ne pokazuju probleme vezane uz kockanje.

Svi sudionici se slažu kako postoji potreba za novim programima tretmana. Sudionici imaju različite ideje o novim programima koji bi se mogli uvesti. Tako jedan od sudionika naglašava potrebu za edukativnim programom za razvoj radnih navika, ali ističe da bi provođenje novog programa bilo otežano zbog nedostatka osoblja. Predložen je i program za razvoj komunikacijskih vještina i emocionalne inteligencije, što bi moglo pomoći zatvorenicama u zauzimanju za sebe i upravljanju svojim emocijama. Nadalje, sudionici naglašavaju nedostatak programa usmjerenih na počiniteljice krađa, koje su najčešće među zatvorenicama. Predloženo je i uvođenje programa povezanog sa sportom.

Jedan od ključnih izazova identificiranih u ovom istraživanju je nedostatak osoblja unutar Kaznionice u Požegi. Ovaj nedostatak ozbiljno ograničava sposobnost pružanja adekvatne podrške zatvorenicama. Nedostatak djelatnika u Kaznionici u Požegi predstavlja ozbiljno

ograničenje koje utječe na kvalitetu i učinkovitost posebnih programa tretmana. Ovo ograničenje može smanjiti individualnu pažnju, produžiti čekanje na provedbu programa tretmana, ograničiti evaluaciju i prilagodbu programa, povećati stres kod postojećeg osoblja, te smanjiti mogućnosti za inovacije.

Prema mom mišljenju, ovaj problem ima nekoliko ključnih uzroka i zahtijeva sveobuhvatan pristup za rješavanje. Smatram da niska plaća i loši uvjeti rada igraju značajnu ulogu u nedostatku osoblja. Ako su uvjeti rada u kaznionici neprivlačni u odnosu na druge poslove, to može otežati privlačenje i zadržavanje kvalificiranih radnika. Stoga je ključno povećati plaće i poboljšati radne uvjete, uključujući dodatne beneficije, kako bi se posao učinio privlačnijim za potencijalne zaposlenike. Drugi važan faktor je visok stres i „burnout“ koji zaposlenici doživljavaju. Posao u kaznionici često je emocionalno i fizički zahtjevan, što može dovesti do iscrpljenosti i smanjenja radne motivacije. Mislim da je nužno poboljšati radnu atmosferu i pružiti adekvatnu psihološku podršku kako bi se smanjio stres i potaknulo bolje mentalno zdravlje među zaposlenicima. Nedostatak specijaliziranih vještina također je problematičan. Posebni programi tretmana zahtijevaju stručnjake s određenim kvalifikacijama, a manjak takvih stručnjaka može otežati provedbu tih programa. Stoga je važno ulagati u obuku i profesionalni razvoj, stvarajući jasne mogućnosti za razvoj karijere i napredovanje koje će povećati privlačnost posla. Geografska izolacija kaznionice može dodatno otežati zapošljavanje. Kaznionica se nalazi u manje pristupačnom području, što može smanjiti broj potencijalnih kandidata. Razmatranje fleksibilnih radnih rasporeda ili mogućnosti rada s pola radnog vremena moglo bi pomoći u rješavanju ovog problema. Na kraju, suradnja s lokalnim zajednicama može stvoriti pozitivno okruženje i povećati interes za rad u kaznenom sektoru. Uključivanje lokalnih zajednica kroz volontarizam, donacije ili zajedničke događaje može doprinijeti privlačenju novih kandidata i podršci kaznionici. Smatram da bi navedeno moglo značajno doprinijeti boljoj kvaliteti i učinkovitosti programa tretmana u Kaznionici u Požegi.

Na temelju analize intervjua, odgovori na istraživačka pitanja su sljedeći:

1. Koje su specifičnosti tretmana žena u ženskoj kaznionici u Požegi iz perspektive djelatnika/ica programa tretmana?

Specifičnosti tretmana žena u Kaznionici u Požegi, prema djelatnicima stručnog tretmana, uključuju nekoliko ključnih aspekata:

Specifične potrebe žena:

- Održavanje kontakta s djecom: Ženama je izuzetno važno održavati kontakt sa svojom djecom, osobito za one koje su zadržale ili žele zadržati taj kontakt. Ovo je specifična potreba koja se razlikuje od muških zatvorenika.
- Potreba za razgovorom i komunikacijom: Žene imaju veću potrebu za komunikacijom, razgovorom i slušanjem. Sudionici ističu da je ženama važno da ih se sasluša i da ne traže uvijek savjet, nego jednostavno pažnju i razumijevanje. Također, potrebna je veća taktičnost u pristupu jer žene često traže emocionalnu podršku.
- Biološke i fizičke potrebe: Zbog bioloških razlika, žene imaju specifične fizičke potrebe koje zahtijevaju poseban pristup i pažljivo razumijevanje.

Programi tretmana prilagođeni ženama: Postoje programi za ovisnike o drogama i alkoholu, programi za počinitelje kaznenih djela s obilježjem nasilja i programi za razvoj roditeljskih vještina. Žene često trebaju dodatnu podršku u održavanju kontakta s djecom, a programi vezani uz roditeljstvo su ključni za njihovu rehabilitaciju.

Sudjelovanje u programima tretmana: Prema izjavama sudionika žene rado sudjeluju u programima tretmana. Otpor pokazuju prema Programu za počinitelje kaznenih djela s obilježjem nasilja, što može biti rezultat stigmatizacije ili emocionalne traume. Ovo predstavlja izazov za kazneni sustav, koji treba prilagoditi pristupe kako bi se smanjio otpor i povećala učinkovitost programa.

2. Koje učinke određenih tretmana na ponašanje zatvorenica u Kaznionici u Požegi djelatnici/ce programa tretmana uočavaju?

Na ovo pitanje nije moguće pružiti konkretan odgovor jer se u Kaznionici u Požegi ne provodi sustavna evaluacija učinaka tretmana. Zbog nedostatka osoblja, resursa i kapaciteta za provođenje evaluacije, stručnjaci nisu u mogućnosti precizno procijeniti učinke pojedinih tretmana na ponašanje zatvorenica. Također, trenutni sustav tretmana je ograničen i nije dovoljno razvijen za pružanje detaljnih povratnih informacija o njegovoj učinkovitosti.

12. PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE ZATVORSKOG SUSTAVA U ODNOSU NA ŽENE

Preporuke za buduća istraživanja i prakse:

1. Povećanje broja osoblja: Povećanje broja stručnog osoblja u kaznionicama ključno je za osiguravanje adekvatne podrške i provođenje programa tretmana prilagođenih specifičnim potrebama zatvorenica. Ovo uključuje zapošljavanje psihologa, socijalnih radnika, terapeuta i stručnjaka za mentalno zdravlje koji imaju iskustvo u radu sa ženama. Povećanje broja osoblja omogućit će individualizirani pristup i smanjiti opterećenje na postojećem osoblju, što će rezultirati kvalitetnijom i učinkovitijom podrškom.

2. Sustavna evaluacija programa: Razvoj i implementacija sustavne evaluacije učinkovitosti svih programa tretmana kako bi se identificirale najbolje prakse i prilagodili programi prema potrebama zatvorenica. Evaluacija bi trebala uključivati redovitu analizu rezultata tretmana, povratne informacije od zatvorenica i kontinuirano prilagođavanje programa na temelju tih podataka.

3. Bolja umreženost unutar sustava: Poboljšanje suradnje između različitih dijelova kaznioničkog sustava, kao što su Odjel za dijagnostiku i Kaznionica, kako bi se osigurala konzistentna i koordinirana skrb za zatvorenice tijekom cijelog trajanja kazne.

4. Bolja umreženost s drugim institucijama: Jačanje suradnje između kaznionica i vanjskih institucija, uključujući socijalne službe, zdravstvene ustanove, nevladine organizacije i programe zapošljavanja. Ovo bi moglo značajno poboljšati šanse za uspješnu resocijalizaciju zatvorenica pružanjem sveobuhvatne podrške prilikom reintegracije u društvo.

5. Individualizirani pristup i novi programi tretmana: Razvoj individualiziranih programa tretmana koji uzimaju u obzir specifične potrebe i izazove svake zatvorenice. Razmatranje i uvođenje novih programa tretmana predloženih od strane ispitanika, koji su namijenjeni isključivo ženskoj populaciji, može značajno unaprijediti rehabilitaciju zatvorenica. Ovi programi trebaju biti posebno osmišljeni kako bi odgovarali jedinstvenim potrebama žena u zatvorima, uzimajući u obzir faktore poput trauma iz prošlosti, roditeljstva, zdravstvenih potreba i socijalne

reintegracije. Standardizirani programi često ne uspijevaju zadovoljiti ove specifične potrebe, stoga je ključno razvijati prilagođene pristupe.

6. Psihosocijalna podrška: Povećanje dostupnosti psihosocijalne podrške za zatvorenice je od ključne važnosti za njihovu rehabilitaciju i resocijalizaciju. Ovo uključuje pružanje terapijskih programa koji se bave traumom, mentalnim zdravljem i međuljudskim odnosima. Također, važno je osigurati podršku za razvijanje vještina za suočavanje sa stresom, rješavanje konflikata i izgradnju samopouzdanja. Psihosocijalna podrška može pomoći zatvoricama da se suoče s izazovima života u zatvoru i pripreme za reintegraciju u društvo.

7. Geografska pristupačnost i obiteljske veze: Razmatranje otvaranja još jedne kaznionice ili reorganizacija postojećih kako bi se povećala geografska pristupačnost može značajno poboljšati uvjete za zatvorenice. Blizina kaznionice njihovim obiteljima omogućila bi češće posjete, što je ključno za održavanje obiteljskih veza i pružanje emocionalne podrške. Obiteljska podrška može imati pozitivan utjecaj na mentalno zdravlje zatvorenica i njihovu motivaciju za rehabilitaciju.

13. ZAKLJUČAK

Intervjui s djelatnicima Kaznionice u Požegi i Odjela za dijagnostiku otkrivaju širok spektar izazova i potreba u radu sa zatvoricama. Najčešća kaznena djela variraju od imovinskih delikata do nasilnih djela, što zahtijeva različite pristupe i programe tretmana. Nedostatak osoblja i ažuriranih podataka o postojećim programima dodatno otežavaju provedbu specifičnih programa tretmana. Problemi s manjkom osoblja, neusklađenošću sustava te nedostatkom adekvatnih sustava evaluacije predstavljaju značajne prepreke u osiguravanju učinkovitih i pravednih programa tretmana za žene zatvorenice.

Nedostatak specifičnih programa za žene, uključujući podršku za majčinstvo i mentalno zdravlje, dodatno otežava njihovu rehabilitaciju i resocijalizaciju. Analiza pokazuje da su specifične potrebe žena često zanemarene, što rezultira neadekvatnim uvjetima i tretmanom. Prisustvo samo jedne kaznionice za žene u Republici Hrvatskoj dodatno otežava situaciju zatvorenica jer ograničava mogućnosti za posjete obitelji i društvenu reintegraciju. Socijalna izolacija i

nedostatak podrške izvan zatvora negativno utječu na emocionalno stanje i motivaciju zatvorenica za rehabilitaciju.

Ovi rezultati naglašavaju važnost individualiziranog pristupa u tretmanu zatvorenica, uzimajući u obzir specifične potrebe koje proizlaze iz njihovih životnih okolnosti. Kontinuirana edukacija i povećanje broja stručnog osoblja ključno je za osiguranje adekvatne podrške i učinkovitog provođenja programa tretmana. Također, nužno je provesti sustavnu evaluaciju postojećih programa kako bi se identificirale najbolje prakse i prilagodili programi prema potrebama zatvorenica.

Posebnu pažnju treba posvetiti poboljšanju umreženosti unutar kaznenog sustava, kao i jačanju suradnje s vanjskim institucijama, uključujući socijalne službe, zdravstvene ustanove i programe zapošljavanja. Ovo bi moglo značajno poboljšati šanse za uspješnu resocijalizaciju zatvorenica pružanjem sveobuhvatne podrške prilikom reintegracije u društvo. Konačno, otvaranje još jedne kaznionice za žene ili reorganizacija postojećih kako bi se povećala geografska pristupačnost može značajno poboljšati uvjete za zatvorenice. Blizina kaznionice njihovim obiteljima omogućila bi češće posjete, što je ključno za održavanje obiteljskih veza i pružanje emocionalne podrške. Razmatranje novih programa tretmana, posebno onih predloženih od strane zatvorenica, može doprinijeti razvoju učinkovitijih i prilagođenijih pristupa rehabilitaciji.

Zapošljavanje stručnog osoblja poput socijalnih radnika, psihologa te dodatne stimulacije koje bi ih potaknule na zapošljavanje također je od iznimne važnosti. Povećanje broja kvalificiranog osoblja omogućilo bi pružanje kvalitetnijih i sveobuhvatnijih usluga zatvorenicama, kao i bolje prilagođavanje tretmana njihovim specifičnim potrebama. Stimulacije za stručnjake mogu uključivati financijske poticaje, mogućnosti za profesionalni razvoj, edukacije te podršku u radu kako bi se osiguralo njihovo zadovoljstvo i dugoročno angažiranje unutar sustava.

Rezultati ovog istraživanja mogu poslužiti kao temelj za daljnje unapređenje posebnih programa tretmana te kao poticaj za razvoj novih pristupa i strategija u radu sa zatvorenicama u Kaznionici u Požegi. Ujedno, rezultati istraživanja pružaju uvid u trenutne prakse i njihov utjecaj na žene. Ovo znanje može podržati izradu politika koje su pravednije i učinkovitije u podršci ženama zatvorenicama. Nova saznanja mogu potaknuti daljnja istraživanja koja će dublje istražiti specifične aspekte tretmana žena, otvarajući put za napredak u tom području.

Baviti se temom posebnih programa tretmana je važno jer oni omogućavaju pristup koji zadovoljava specifične potrebe zatvorenica.

14. LITERATURA

1. Babić, V., Josipović, M. i Tomašević, G. (2006). Hrvatski zatvorski sustav i zaštita ljudskih prava zatvorenika. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(2), 685-743.
2. Čorkalo Biruški, D. (2014). Etički izazovi kvalitativnih istraživanja u zajednici: od planiranja do istraživačkog izvještaja. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(3), 393-423.
3. Čutura, T. i Majdak, M. (2021). Pogledi zatvorenica na budućnost. *Kriminologija & Socijalna Integracija*, 29(2), 194.
4. Getoš Kalac, A. M., Bezić, R. i Šprem, P. (2021). „Ružno pače“ hrvatskoga kaznenog pravosuđa—zatvorski sustav u svjetlu domaćih i europskih trendova. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, 12(1), 83-112.
5. Getoš Kalac, A. M. i Bezić, R. (2023). Gender and Crime in Croatia: Female Criminality in Context. In *The Handbook on Female Criminality in the Former Yugoslav Countries* (pp. 75-104). Cham: Springer International Publishing.
6. Gillham, B. (2005). *Research Interviewing - the range of techniques*. New York: Open University Press.
7. Izvješće Odbora za pravosuđe o Prijedlogu zakona o izvršavanju kazne zatvora (2020.) Preuzeto 20.6.2024. s <https://www.sabor.hr/>
8. Jadrešin, A. i Mustapić, J. (2014). Žene koje čine kaznena djela. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 60(32), 129-135.
9. Jelavić, A. (2021). *Specifičnosti tretmana žena u penalnom sustavu*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
10. Jukić, R. i Sabljo, M. (2017). Penološka andragogija—zatvorski tretman i mogućnosti resocijalizacije zatvorenika. *Andragoški glasnik: Glasilo Hrvatskog andragoškog društva*, 21(1-2 (36)), 27-36.

11. Knežević, M. (2014). Psihosocijalne posljedice boravka u zatvoru na majke i njihovu djecu. *Zagreb: Roda.*
12. Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima.* Jastrebarsko: Naklada Slap.
13. Milivojević, L., i Tomašković, R. (2011). Sustav probacije u Republici Hrvatskoj i alternative kazni zatvora. *Policija i sigurnost, 20(1), 47-58.*
14. Novak, T. (2017). *Usporedni prikaz općih metoda tretmana zatvorenika u zemljama Europske unije.* Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
15. Pravilnik o tretmanu zatvorenika NN 123/2021. Preuzeto 19.04.2024. s <https://www.zakon.hr/cms.htm?id=50467>
16. PrisonLIFE. (16.8.2022.). Žene, kriminal i zatvor. *Prison life.* <https://prisonlife.rs/zene-kriminal-i-zatvor/>
17. Rajić, S. (2017). *Prevenција nasilja u zatvorskom sustavu.* Doktorska disertacija. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
18. Špadijer-Džinić, J., Pavićević, O., i Simeunović-Patić, B. (2009). ŽENA U ZATVORU-DEPRIVACIJE ZATVORENIČKOG ŽIVOTA. *Sociologija/Sociology: Journal of Sociology, Social Psychology & Social Anthropology, 51(3).*
19. Špero, J. i Brkić, G. (2021). "Deset godina probacijske službe u Republici Hrvatskoj–izazovi, uspjesi i vizija daljnjeg razvoja službe." *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu. 28(2), 603-628.*
20. Šućur, Z. i Vladimira, Ž. B. (2005). Značajke života i tretmana žena u zatvoru. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, 14(6 (80)), 1055-1079.*
21. United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC (2015.). Program obuke o ženama i zatvoru.

22. Vlada Republike Hrvatske (2024.). Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2022. godinu.

23. Zakon o izvršavanju kazne zatvora NN 14/21, 155/23. Preuzeto 19.04.2024. s <https://www.zakon.hr/z/179/Zakon-o-izvr%C5%A1avanju-kazne-zatvora>

15. PRILOZI

Prilog 1. Pitanja za stručne djelatnike koji rade na tretmanu žena u Kaznionici u Požegi

1. Koja kaznena djela su najčešća kod zatvorenica u Kaznionici u Požegi?
2. Počiniteljice kojih kaznenih djela stvaraju najveće izazove u radu? Postoji li povezanost između vrste počinjenog kaznenog djela i izazova koji se stvaraju u radu? Koji su to izazovi?
2. Koji se programi tretmana provode sa zatvorenicama u Kaznionici u Požegi? Za kojim postoji najveća potreba?
3. Tko provodi programe tretmana sa zatvorenicama u Kaznionici u Požegi?
4. Koliko puta tjedno/mjesečno zatvorenice polaze određeni program tretmana?
5. Koliko od ukupnog broja zatvorenica polazi neki od programa tretmana?
6. Koje od programa tretmana u Kaznionici u Požegi zatvorenice u najvećoj mjeri polaze, a kojima pružaju najveći otpor?
7. Prema vašem iskustvu, koji od programa tretmana se pokazao najuspješnijim i zašto? Postoje li mjerni instrumenti procjene? Ako da, koje rezultate pokazuju?
8. Koje su specifične potrebe zatvorenica u Kaznionici u Požegi?
9. Koji je najnoviji program tretmana koji se provodi i na koji način se prepoznala potreba za istim?
10. Prema vašem mišljenju, koje bi još programe tretmana trebalo uvesti i zašto? Što mislite da bi se time postiglo?

Prilog 2. Pitanja za stručne djelatnike Centra za dijagnostiku, Odjela za dijagnostiku

1. Koja kaznena djela su najčešća kod žena osuđenih na kaznu zatvora u Odjelu za dijagnostiku?
2. Koji se posebni programi tretmana provode za žene osuđene na kaznu zatvora u RH? Za kojim postoji najveća potreba?
3. Kako se provodi postupak dodjele posebnih programa tretmana ženama osuđenima na kaznu zatvora u Centru za dijagnostiku?
4. Što se uzima u obzir prilikom dodjele posebnih programa tretmana ženi osuđenoj na kaznu zatvora?
5. Prema vašem iskustvu, u kojoj mjeri žene osuđene na kaznu zatvora u Centru za dijagnostiku pružaju otpor prema dodijeli/prijedlogu posebnih programa tretmana?
6. Prema vašem iskustvu, kojim posebnim programima tretmana žene osuđene na kaznu zatvora najčešće pružaju otpor, a koje prihvataju?
7. Koji posebni programi tretmana se najčešće dodjeljuju u Centru za dijagnostiku ženama osuđenima na kaznu zatvora, a koji najrjeđe?
8. Prema vašem iskustvu, koji se posebni program tretmana pokazao najučinkovitijim? Postoje li mjerni instrumenti procjene? Ako da, koje rezultate pokazuju?
9. Koji je najnoviji posebni program tretmana uveden i na koji način se prepoznala potreba za istim?
10. Prema vašem mišljenju, koje bi još posebne programe tretmana trebalo uvesti i zašto?

Prilog 3. Izjava o autorskom djelu

Ja Karla Marić izjavljujem da sam autorica specijalističkog završnog rada pod nazivom Specifičnosti tretmana žena u zatvorskom sustavu iz perspektive stručnjaka.

Potpisom jamčim:

- da je predloženi rad isključivo rezultat mog vlastitog istraživačkog rada
- da su radovi i mišljenja drugih autora/ica, koje koristim, jasno navedeni i označeni u tekstu, te u popisu literature.

U Zagrebu, 15.07.2024.g.

Potpis autorice: _____

Prilog 4. Suglasnost Ministarstva pravosuđa i uprave za provedbu istraživanja

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO PRAVOSUĐA I UPRAVE
UPRAVA ZA ZATVORSKI SUSTAV
I PROBACIJU
Središnji ured za zatvorski sustav

KLASA: 602-03/24-01/52
URBROJ: 514-10-02-04-02-01/03-24-05
Zagreb, 29. travnja 2024.

Putem e-pošte:
karlaamaric@gmail.com
reana.bezic@pravo.hr
Sveučilište u Zagrebu
Pravni fakultet
Studijski centra socijalnog rada

PREDMET: MOLBA ZA PROVEDBU ISTRAŽIVANJA U SVRHU IZRADE
POSLIJEDILOMSKOG SPECIJALISTIČKOG ZAVRŠNOG RADA
- suglasnost, daje se

Poštovani,

vezano uz vaš dopis, suglasni smo da Karla Marić, studentica poslijediplomskog specijalističkog studija Psihosocijalni pristup u socijalnom radu na Pravnom Fakultetu, Sveučilišta u Zagrebu, Studijskog centra za socijalni rad, provede istraživanje u Centru za dijagnostiku u Zagrebu i u Kaznionici u Požegi pod naslovom „Specifičnosti tretmana žena u zatvorskom sustavu iz perspektive stručnjaka“ u svrhu izrade poslijediplomskog specijalističkog završnog rada pod mentorstvom doc. dr. sc. Reane Bezić.

Sukladno odredbama članka 80. st. 2. Zakona o izvršavanju kazne zatvora („Narodne novine“ broj: 14/21) odobrava se provođenje istraživanja, a podatke koje studentica sazna tijekom prikupljanja podataka dužna je čuvati kao tajnu i koristiti ih isključivo za odobrenu svrhu.

Preduvjet za realizaciju provođenja istraživanja je potpisivanje izjave kojom se studentica obvezuje na poštivanje odredbi Zakona o izvršavanju kazne zatvora i uputa ovlaštenih osoba, a koju dostavljamo u privitku dopisa.

Dinamiku provođenja istraživanja dogovorite direktno s upravom Centra za dijagnostiku u Zagrebu i upravom Kaznionice u Požegi.

S poštovanjem,

p. o. RAVNATELJ

Zvonimir Penić

O tome obavijest putem e-pošte uz privitak:

Privitak: Izjava o čuvanju tajnosti podataka

1. Centar za dijagnostiku u Zagrebu
2. Kaznionica u Požegi

rQPai_PJM06cZMwdgLoYag

Prilog 5. Suglasnost Ministarstva pravosuđa, uprave i digitalne transformacije za davanje informacija u svrhu provođenja istraživanja

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO PRAVOSUĐA, UPRAVE
I DIGITALNE TRANSFORMACIJE
UPRAVA ZA ZATVORSKI SUSTAV
I PROBACIJU
Središnji ured za zatvorski sustav

KLASA: 602-03/24-01/52
URBROJ: 514-10-02-04-02-01/03-24-07
Zagreb, 5. srpnja 2024.

karlaamaric@gmail.com
reana.bezic@pravo.hr
Sveučilište u Zagrebu
Pravni fakultet
Studijski centra socijalnog rada

PREDMET: MOLBA ZA INFORMACIJE U SVRHU PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA U SVRHU IZRADE POSLIJEDILOMSKOG SPECIJALISTIČKOG ZAVRŠNOG RADA
- suglasnost, daje se

Poštovana,

Kaznionica u Požegi prosljedila je na nadležno postupanje ovom Središnjem uredu Vašu molbu u kojoj tražite dodatne informacije u svrhu izrade poslijediplomskog specijalističkog završnog rada pod naslovom „Specifičnosti tretmana žena u zatvorskom sustavu iz perspektive stručnjaka“ pod mentorstvom doc. dr. sc. Reane Bezić.

U vezi navedenog, suglasni smo da Vam se omogući uvid u povijesni pregled razvoja Kaznionice te da Vam se daju osnovni podaci o unutarnjem ustroju Kaznionice, smještajnom kapacitetu i trenutnoj popunjenosti Kaznionice. Također, suglasni smo s kraćim intervjuom u kojem će upravitelj ili ovlaštena službena osoba koju upravitelj odredi, dati ocjenu trenutnog stanja Kaznionice.

Radi dogovora oko detalja realizacije odobrenog obratite se na službeni e-mail Kaznionice u Požegi: Kaznionica.u.Pozegi@uzs.pravosudje.hr.

S poštovanjem,

O tome obavijest putem e-pošte:

1. Kaznionica u Požegi

514|60203240152|7

Prilog 6. Suglasnost Etičkog povjerenstva Pravnog fakulteta u Zagrebu za provedbu istraživanja

REPUBLIKA HRVATSKA
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET U ZAGREBU

UNIVERSITAS STUDIORUM
ZAGRABIENSIS
FACULTAS IURIDICA

10000 Zagreb, Trg Republike Hrvatske 14, pp 175
Tel. Dekan (1) 4564-309; Tajništvo: (1) 4564-302,
Studentska referatizacija: (1) 4890-750; Fax: (1) 4564-030
IBAN: HR982360001101264729; OIB 38583303160
MB 3225989

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF LAW

Zagreb, 19. ožujka, 2024.

ETIČKO POVJERENSTVO

Predmet: Suglasnost za provedbu istraživanja u okviru specijalističkog studija Psihosocijalni pristup u socijalnom radu

Polaznica specijalističkog studija Psihosocijalni pristup u socijalnom radu na Pravnom fakultetu u Zagrebu Karla Marić podnijela je 5. ožujka 2024. Etičkom povjerenstvu Pravnog fakulteta u Zagrebu molbu i obrazac za suglasnost vezano uz provedbu istraživanja pod nazivom *Specifičnosti tretmana žena u zatvorskom sustavu iz perspektive stručnjaka*. Kandidatkinja je uz obrazac priložila i svu potrebnu dokumentaciju.

Cilj ovog kvalitativnog istraživanja je dobiti uvid u specifična obilježja tretmana žena u kaznionici u Požezi. Kvalitativno istraživanje provest će se polustrukturiranim intervjuima „licem u lice“ sa stručnjacima zaposlenim u Kaznionici u Požezi te djelatnicima Centra za dijagnostiku na Odjelu za dijagnostiku.

Etičko povjerenstvo Pravnog fakulteta u Zagrebu u sastavu prof. dr. sc. Gordana Marčetić (predsjednica), prof. dr. sc. Marijana Majdak (članica) i izv. prof. dr. sc. Tomislav Jakšić, na sjednici održanoj 19. ožujka 2024., donijelo je odluku kojom se Karli Marić daje **suglasnost za provedbu istraživanja** *Specifičnosti tretmana žena u zatvorskom sustavu iz perspektive stručnjaka*.

Istraživanje će se provesti u svrhu izrade završnog rada u okviru specijalističkog studija Psihosocijalni pristup u socijalnom radu na Pravnom fakultetu u Zagrebu.

Sjednica Povjerenstva
dr. sc. Gordana Marčetić

Na znanje:

1. Karla Marić
2. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
3. Pismohrana